GENTA

GENÇ TARTIŞMACILAR MECLİSİ | 2026

Çalışma Rehberi

Anayasa Komisyonu

İdam Cezasının Anayasal Boyutu, Yaşama Hakkının Mutlaklığı ve Uluslararası Hukuki Taahhütlerle Uyum Krizlerinin Sınırlarının Belirlenmesi

İÇİNDEKİLER

Akademi Başkanından Mektup
Akademik Asistandan Mektup
Komisyona Giriş
1.1 idam cezasının kavramsal ve tarihsel çerçevesi
1.2 Türkiyede idam cezasının tarihsel uygulanışı ve kaldırılması
1.3 Anayasanın 17. Maddesi ve yaşama hakkı
1.4 Yaşama Hakkının Hukuki Niteliği ve sınırları
1.5 İdam Cezasının Ceza Hukukundaki yeri
1.6 Suç Ve Cezaların Kanuniliği İlkesi
1.7 Ölçülülük ve Ceza Adaleti Açısından İdam Cezası
1.8 AİHS ve Avrupa İnsan Hakları Sisteminde İdam Cezası
1.9 6 ve 13 No'lu Protokeller bu Kapsamında Türkiyenin Yükümlülükleri
1.10 Uluslararası Hukuk ile Ulusal Egemenlik Arasındaki ilişki
1.11 İdam Cezasının Yeniden Getirilmesinin Hukuki sonuçları
1.11.1 Ölüm Cezasının Yeniden Getirilmesi
1.11.2 Ölüm Cezası Lehine Görüşler
1.11.3 Ölüm Cezası Aleyhine Görüşler
1.11.4 Uluslararası Hukuk ve Türkiye Açısından sonuçları
1.12 Anayasa Değişikliği ve Anayasanın değiştirilemez hükümleri
1.13 Anayasa Mahkemesinin Denetim Yetkisi
1.14 İdam Cezasının Türkiyenin Uluslararası İlişkilerine etkileri
1.14.1 İdam Cezasının Türkiye'nin Uluslararası İlişkilerine Etkileri
1.14.2 Avrupa Konseyi ve Avrupa İnsan Hakları Sistemi
1.14.3 Suçluların İadesi ve Adli İş Birliği
1.14.4 Devletler Arasındaki Karşılıklılık ve Güven Sorunu
1.14.5 Diplomatik İlişkiler ve Uluslararası Tepkiler
1.14.6 Avrupa Birliği ile İlişkiler
1.14.7 Birleşmiş Milletler ve Evrensel İnsan Hakları Sistemi
1.14.8 Uluslararası İmaj ve Devletlerarası İş Birliği
1.15 Gündem Maddesine Dair Cevaplanması Gereken Sorular
KAYNAKÇA

Akademi Başkanından Mektup

Sayın katılımcılar, kıymetli ekibim;

Sizlerle, üzerinde yaklaşık iki aydır ekibimle birlikte büyük bir gayretle çalıştığımız bu meclis simülasyonunda bir araya gelmekten büyük bir onur duyuyorum. Ben Ahmet İshak OLGUN; Pendik İTO Şehit Ahmet Arslanhan Anadolu İmam Hatip Lisesi 10. sınıf öğrencisi olarak bu meclis simülasyonunda Akademi Başkanlığı görevini üstleniyorum.

Ekibimle birlikte temel gayemiz; akademik münazara, uluslararası ilişkiler, parlamenter kültür ve diplomatik simülasyon birikimlerimizin ışığında, genç bireyler olarak analitik düşünceyi ve demokrasi bilincini ön plana çıkarmaktır. Komisyonlarımızda ele aldığımız ulusal ve küresel meseleleri yalnızca yüzeysel tartışmalarla değil; çoğulcu katılım ilkelerine, özgür tartışma ortamına ve nitelikli fikri altyapıya dayandırarak derinlemesine kavramayı hedefliyoruz. Bilgi, sadece bireysel bir birikim değil; meclis zemininde demokratik ve hakkaniyetli reformlar inşa etmek ve toplumun istifadesine sunmak için paylaşıldıkça anlam kazanan kurumsal bir sorumluluktur. Bu yüzden her şeyi bildiğimiz yanılgısına kapılmadan, sorgulamaya, araştırmaya ve katılımcı-teorik çıktılar üretmeye kararlılıkla devam etmek zorundayız.

Ulusal ve uluslararası platformlarda elde ettiğimiz tecrübelerle de sabit olduğu üzere; halk iradesi, çoğulculuk, kamu yararı, insan onuru ve ifade hürriyeti gibi evrensel demokrasi ilkelerini çağımızın dinamikleriyle buluşturmaya, hayatın ve mevzuatın her alanında demokratik adalet idesini hâkim kılmaya talip olmalıyız. Geleceğin demokratik ve katılımcı devlet mimarisine akılcı, tutarlı ve nitelikli birer taş da biz koymalıyız.

Amacımız sizlere akademik donanımı yüksek, nitelikli, demokratik ve ufuk açıcı bir müzakere ortamı sunmaktır. Demokrasinin ve hakkaniyetin üstünlüğünü şiar edindiğimiz bu süreçte, ortaya koyacağınız nitelikli fikirlerinizle ve yapıcı tartışmalarınızla bu simülasyona katacağınız değere gönülden inanıyoruz.

Sevgi ve saygılarımla...

Genç Tartışmacılar Meclisi'26 Akademi Başkanı

Ahmet İshak OLGUN

Akademik Asistandan Mektup

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

Cümleten selamünaleyküm, sayın vekiller,

Genç Tartışmacılar Meclisi kapsamında sizlerle birlikte bu komisyonda yer almaktan büyük bir memnuniyet duyuyorum. Anayasa Komisyonu, hukuk ve siyasetin kesiştiği önemli meseleleri ele alacağımız, farklı görüşleri değerlendirebileceğimiz ve düşüncelerimizi hukuki temeller üzerinden tartışabileceğimiz bir çalışma alanı sunmaktadır.

Komisyonumuzda idam cezası, yaşama hakkı ve uluslararası hukuk; halk teşebbüsünün anayasal sisteme dahil edilmesi ve Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin yetki sınırları gibi anayasal düzenin temel meselelerini ele alacağız. Bu konular çerçevesinde temel hak ve özgürlüklerin korunması, halk iradesinin anayasal sisteme yansıması ve devlet organları arasındaki yetki dengesi üzerine değerlendirmelerde bulunacağız.

Hazırlanan rehberin, çalışmalarınız sırasında sizlere yol göstermesini ve ele alacağımız konulara daha geniş bir perspektiften yaklaşmanıza katkı sağlamasını temenni ediyorum. Tartışmalar boyunca farklı görüşlerin dile getirilmesinin, karşı argümanların değerlendirilmesinin ve fikirlerin hukuki gerekçelerle desteklenmesinin komisyon çalışmalarımızı daha verimli hâle getireceğine inanıyorum.

Komisyon içerisinde veya komisyon dışında sormak istediğiniz herhangi bir soru olduğunda benimle çekinmeden iletişime geçebilirsiniz. Rehber, gündem maddeleri ya da komisyon süreciyle ilgili yardımcı olabileceğim her konuda sizlere destek olmaktan memnuniyet duyarım.

Hepimiz için verimli ve başarılı bir komisyon süreci olmasını diliyor, çalışmalarınızda başarılar diliyorum.

Saygılarımla,

Elif Naz Altuntaş
Anayasa Komisyonu Akademik Asistanı

Komisyona Giriş

Anayasa, yalnızca devletin temel organlarını düzenleyen bir hukuk metni değil; devlet iktidarının sınırlarını belirleyen, bireyin temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alan ve siyasal düzenin temelini oluşturan en üst hukuk normudur. Bu nedenle anayasal meseleler, yalnızca belirli bir kanun hükmünün değiştirilmesi üzerinden değil; devlet, birey, egemenlik, özgürlük ve hukuk devleti arasındaki ilişkinin bütünü içerisinde değerlendirilmelidir.

Anayasa Komisyonu, bu niteliği gereği diğer komisyonlardan farklı bir çalışma alanına sahiptir. Burada ele alınan her düzenleme, yalnızca mevcut bir hukuki soruna çözüm getirip getirmediği bakımından değil; anayasanın bütünlüğü, temel hak ve özgürlükler, kuvvetler ayrılığı, demokratik meşruiyet ve hukuk devleti ilkeleri bakımından da incelenmelidir.

Bu komisyon kapsamında ele alınacak gündem maddeleri; yaşama hakkından yasama yetkisinin sınırlarına, doğrudan demokrasi araçlarından Cumhurbaşkanlığı kararnamelerine kadar anayasal düzenin farklı unsurlarını doğrudan ilgilendirmektedir. Dolayısıyla komisyon çalışmalarında yalnızca “ne yapılmalıdır?” sorusuna değil, öncelikle “mevcut anayasal düzen buna izin vermekte midir?”, “hangi hukuki sınırlar içerisinde mümkündür?” ve “önerilen düzenlemenin anayasal sistem üzerindeki sonuçları neler olacaktır?” sorularına cevap aranmalıdır.

Komisyon üyelerinden beklenen, gündem maddelerini yalnızca siyasi veya toplumsal yönleriyle değil; anayasal hükümler, kanunlar, yüksek yargı kararları, uluslararası hukuk ve doktrindeki farklı görüşler ışığında değerlendirmeleridir. Özellikle anayasal düzenlemelerde bir hükmün tek başına değil, anayasanın diğer hükümleriyle ve hukuk sisteminin bütünüyle birlikte ele alınması önem taşımaktadır.

Bu çerçevede Anayasa Komisyonu; farklı görüşlerin karşı karşıya geldiği, ancak tartışmanın kişisel kanaatlerden ziyade hukuki gerekçeler üzerinden yürütüldüğü bir çalışma alanıdır. Amaç yalnızca belirli bir görüşü savunmak değil, ileri sürülen her önerinin hukuki dayanağını, anayasal sınırlarını ve muhtemel sonuçlarını ortaya koyabilmektir.

Komisyon çalışmalarında başarı, yalnızca bir görüşü güçlü biçimde savunabilmekle değil; karşı görüşün hukuki dayanağını anlayabilmek, anayasanın farklı hükümleri arasındaki ilişkiyi kurabilmek ve ortaya konulan argümanları hukuk çerçevesinde değerlendirebilmekle mümkündür.

Bu nedenle Anayasa Komisyonu’nda yürütülecek tartışmaların temelinde üç unsur bulunmalıdır:

Anayasal dayanak, hukuki gerekçe ve demokratik meşruiyet.

Komisyonun amacı, bu üç unsur arasındaki dengeyi gözeterek anayasal sorunları çok yönlü biçimde ele almak ve her gündem maddesinde hukuken mümkün olan ile siyasal olarak tercih edilen arasındaki ayrımı ortaya koymaktır.

1. İdam cezasının anayasal boyutu yaşama hakkı ve uluslararası hukuk

Hukuk düzeninin temel sorularından biri, devletin birey karşısındaki yetkisinin nerede başlayıp nerede sona erdiğidir. Devlet; kamu düzenini korumak, suçları önlemek ve işlenen suçlara karşı yaptırım uygulamakla yükümlü olmakla birlikte, sahip olduğu bu yetki temel hak ve özgürlüklerin varlığıyla sınırlıdır. Bu sınırın en ağır biçimde sorgulandığı alanlardan biri ise devletin kişiyi yaşamından yoksun bırakma yetkisidir.

Ölüm cezası bu yönüyle yalnızca bir ceza politikası meselesi değildir. Tarih boyunca farklı hukuk sistemlerinde uygulanan bu ceza, zaman içerisinde devletin cezalandırma yetkisinin sınırları, insan onuru ve yaşama hakkı bakımından yoğun hukukî tartışmaların konusu hâline gelmiştir. Özellikle modern anayasal düzende bireyin temel haklarının devlet karşısında güvence altına alınması, ölüm cezasının hukuk düzenindeki yerinin yeniden değerlendirilmesine neden olmuştur.

Türkiye bakımından bu tartışma, anayasal düzenin temel ilkeleriyle doğrudan ilişkilidir. Yaşama hakkının güvence altına alınması, temel hakların sınırlandırılması, suç ve cezaların kanuniliği, ölçülülük ve devletin cezalandırma yetkisinin sınırları; ölüm cezasının anayasal açıdan değerlendirilmesinin temel noktalarını oluşturmaktadır. Bunun yanında anayasanın değiştirilebilirliği ve değiştirilemez hükümleri ile Anayasa Mahkemesinin anayasa değişiklikleri ve kanunlar üzerindeki denetim yetkisi, meselenin anayasa hukuku boyutunu daha da genişletmektedir.

Ancak devletin cezalandırma yetkisi günümüzde yalnızca iç hukukla belirlenen bir alan değildir. İnsan haklarının uluslararası düzeyde korunması, devletlerin taraf oldukları sözleşmeler aracılığıyla belirli yükümlülükler üstlenmesine yol açmıştır. Bu durum, bir devletin kendi hukuk düzeninde ölüm cezasına ilişkin düzenleme yapma yetkisinin, uluslararası hukuk bakımından hangi sınırlarla karşılaşabileceği sorusunu ortaya çıkarmaktadır. Türkiye açısından Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve ölüm cezasına ilişkin protokoller bu ilişkinin en önemli örneklerindendir.

Burada milli egemenlik ile uluslararası hukuk arasındaki ilişki de önem kazanmaktadır. Bir devletin kendi hukuk düzenini ve ceza politikasını belirleme yetkisi egemenliğinin bir unsuru olmakla birlikte, devletlerin kendi iradeleriyle taraf oldukları uluslararası anlaşmalar da hukukî yükümlülük doğurmaktadır. Bu nedenle ölüm cezası tartışması, bir yandan devletin kendi hukuk düzenini belirleme yetkisini, diğer yandan uluslararası alanda üstlendiği insan hakları yükümlülüklerini aynı anda gündeme getirmektedir.

Bütün bu boyutlar birlikte değerlendirildiğinde ölüm cezası; tarihsel gelişiminden anayasal statüsüne, yaşama hakkından ceza hukukunun temel ilkelerine, anayasa değişikliklerinin sınırlarından Anayasa Mahkemesinin denetimine, uluslararası insan hakları hukukundan milli egemenlik ve Türkiye'nin uluslararası ilişkilerine kadar uzanan çok katmanlı bir hukuk meselesi hâline gelmektedir. Bu nedenle konu, yalnızca devletin bir cezayı uygulayıp uygulamayacağı üzerinden değil, devletin yetkisinin hukuk tarafından hangi sınırlar içerisinde kullanılabileceği üzerinden ele alınmalıdır.

1.1 idam cezasının kavramsal ve tarihsel çerçevesi

Ölüm cezası olarak da bilinen ve daha önce adli cinayet olarak adlandırılan idam cezası, bir suçun cezası olarak bir kişinin öldürülmesinin devlet tarafından onaylanmış uygulamasıdır ve genellikle kişinin söz konusu cezayı gerektiren normları ihlal etmekten sorumlu olduğu sonucuna varmak için yetkili, kurallarla yönetilen bir süreci takip eder. Bir suçlunun bu şekilde cezalandırılmasını emreden hüküm, ölüm cezası olarak bilinir ve cezanın yerine getirilmesi eylemi infaz olarak adlandırılır. Ölüm cezasına çarptırılan veya infaz edilmeyi bekleyen mahkumlara "idam mahkûmu" denir. Etimolojik olarak idam terimi (Latince: caput, "baş" anlamına gelen Latince: capitalis kelimesinden türetilmiştir), kafa kesme yoluyla infaz anlamına gelir, ancak infazlar asma, vurma, zehirli iğne, taşlama, elektrik verme ve gaz verme gibi birçok yöntemle gerçekleştirilir.

Ölümle cezalandırılan suçlar, genellikle ağır ceza suçları olmakla birlikte, ülkelerdeki yargı yetkisine göre değişiklik göstermektedir. Genellikle suikast, toplu katliam, çocuk cinayeti, ağırlaştırılmış tecavüz, terörizm, uçak kaçırma, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve soykırım gibi bir kişiye karşı işlenen ciddi suçların yanı sıra, hükümeti devirmeye teşebbüs, vatana ihanet, casusluk, isyan ve korsanlık gibi devlete karşı işlenen suçları da içerir. Ayrıca bazı durumlarda uyuşturucu kaçakçılığı, uyuşturucu ticareti ve uyuşturucu bulundurmanın yanı sıra tekerrür, ağırlaştırılmış soygun ve insan kaçırma eylemleri de idamlık suçlar veya artırımlardır. Bununla birlikte eyaletler, siyasi veya dini inanç ve uygulamalar, kişinin kontrolü dışındaki bir durum veya herhangi bir önemli yargı süreci prosedürü uygulamadan, geniş bir davranış yelpazesi için cezalandırıcı infazlar da uygulamıştır. Adli cinayet, masum bir kişinin idam cezası yoluyla kasıtlı ve önceden planlanmış bir şekilde öldürülmesidir. Örneğin, 1936-1938 Büyük Temizlik döneminde Sovyetler Birliği'nde yapılan göstermelik yargılamaları takiben gerçekleştirilen infazlar siyasi baskının bir aracıydı.

2022 yılının sonları itibarıyla 53 ülkede idam cezası devam ederken, 111 ülke tüm suçlar için hukuken idam cezasını tamamen kaldırdı, yedi ülke adi suçlar için idam cezasını kaldırdı (savaş suçları gibi özel durumlar için devam ettirirken) ve 24 ülke ise uygulamada idam cezasını kaldırdı. Ülkelerin çoğunluğu idam cezasını kaldırsa da, dünya nüfusunun %60'ından fazlası Çin, Hindistan, Amerika Birleşik Devletleri, Singapur, Endonezya, Pakistan, Bangladeş, Nijerya, Mısır, Suudi Arabistan, İran, Japonya ve Tayvan gibi idam cezasının devam ettiği ülkelerde yaşamaktadır.

Ölüm cezası tartışmalı bir konudur ve birçok kişi, kuruluş ve dini grup bu cezanın etik açıdan uygun olup olmadığı konusunda farklı görüşlere sahiptir. Uluslararası Af Örgütü, ölüm cezasının insan haklarını, özellikle de "yaşam hakkı ve işkence ya da zalimane, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele ya da cezaya maruz kalmadan yaşama hakkını" ihlal ettiğini beyan etmektedir. Bu haklar, Birleşmiş Milletler tarafından 1948 yılında kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirisi kapsamında korunmaktadır. Avrupa Birliği'nde (AB), Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi'nin 2. maddesi, idam cezasının uygulanmasını yasaklamaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 13. protokolü aracılığıyla 46 üye ülkesi bulunan Avrupa Konseyi, üyeleri tarafından ölüm cezasının kullanılmasını tamamen ortadan kaldırmaya

çalışmıştır. Ancak bu sadece protokolü imzalayan ve onaylayan üye ülkeleri etkilemektedir ve bu ülkeler arasında Ermenistan ve Azerbaycan bulunmamaktadır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 2007-2020 yılları arasında, nihai olarak kaldırılması amacıyla infazlar konusunda küresel bir moratoryum çağrısında bulunan bağlayıcı olmayan sekiz karar kabul etti. Suçluların ve muhaliflerin idam edilmesi, dünya üzerindeki medeniyetlerin başlangıcından bu yana neredeyse tüm toplumlar tarafından kullanıldı. 19. yüzyıla kadar, gelişmiş hapishane sistemleri olmadan suçluların caydırılmasını ve etkisiz hale getirilmesini sağlamak için çoğu zaman uygulanabilir bir alternatif yoktu. Modern zamanlar öncesinde infazlar, genellikle kırma tekerleği, omurga kesme, testere ile kesme, asma, kurşuna dizme, kazıkta yakma, çarmıha germe, derisini yüzme, yavaş yavaş dilimleme, canlı canlı kaynatma, kazığa oturtma, mazzatello, silahla üfleme, schwedentrunk ve skafizm gibi acı verici yöntemlerle işkenceyi içeriyordu. Sadece efsanelerde yer alan diğer yöntemler arasında kan kartalı ve pirinç boğa bulunmaktadır.

İdam cezasının tarihcesi ise Resmî infazın kullanımı kayıtlı tarihin başlangıcına kadar uzanmaktadır. Çoğu tarihî kayıt ve çeşitli ilkel kabile uygulamaları, ölüm cezasının adalet sistemlerinin bir parçası olduğunu göstermektedir. Kabahatler için verilen toplumsal cezalar genellikle kabahatli tarafından kan parası tazminatı, bedensel ceza, uzak durma, sürgün ve idamı içeriyordu. Kabile toplumlarında tazminat ve uzak durma genellikle bir adalet biçimi olarak yeterli görülmekteydi. Komşu kabileler, klanlar ya da topluluklar tarafından işlenen suçlara verilen karşılık resmî özür, tazminat, kan davası ve kabile savaşlarını içermekteydi.

İdam cezasını uygulayan ülkelerin çoğunda bu ceza cinayet, terörizm, savaş suçları, casusluk, vatana ihanet ya da askeri yargının bir parçası olarak uygulanmaktadır. Bazı ülkelerde, tecavüz, zina, ensest, sodomi ve hayvanlarla cinsel ilişki gibi cinsel suçlar, Hudud, Zina ve Kısas gibi dini suçlar ve irtidat (devlet dininden resmî olarak vazgeçme), küfür, moharebeh, hirabah, Fasad, Mofsed-e-filarz ve büyücülük gibi suçlar ölüm cezası taşımaktadır. Ölüm cezasının uygulandığı pek çok ülkede uyuşturucu kaçakçılığı ve genellikle uyuşturucu bulundurmak da idamlık bir suçtur. Çin'de insan kaçakçılığı, ciddi yolsuzluk vakaları ve malî suçlar ölüm cezası ile cezalandırılmaktadır. Dünyanın dört bir yanındaki ordularda, askeri mahkemeler korkaklık, firar, itaatsizlik ve isyan gibi suçlar için ölüm cezaları verdi.

1.2 Türkiyede idam cezasının tarihsel uygulanışı ve kaldırılması

Türkiye Cumhuriyeti'nde 1920'de Meclisin kuruluşundan, 1984'te ölüm cezalarının fiilen kaldırılmasına kadar geçen 64 yıllık dönemde, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanan ve infazı gerçekleştirilen ölüm cezası kararı sayısı 712'dir. Bunlardan yalnızca 15'i kadın hükümlüdür. Ancak bu rakama İstiklal Mahkemeleri'nin, Meclis'i devre dışı bırakarak aldığı idam kararları dahil değildir. Meclise gelmeden İstiklal Mahkemeleri tarafından verilen en az 1500 - 2000 civarında idam kararı bulunduğu tahmin edilmektedir.

Prosedüre göre mahkemeler tarafından verilen idam kararları Yargıtay'da onaylandıktan sonra Meclis'e gönderiliyordu. Meclis'in de idam kararını onaylaması halinde ölüm cezaları infaz ediliyordu. İnfaz kurallarına göre ölüm cezası hükümlünün mensup olduğu din ve mezhebin hususi günlerinde yerine getirilmiyor, hamile kadınlar doğum yapana kadar, akıl

hastalığı tespit edilenler akli dengesi düzelene kadar idam edilmiyordu. 18 yaşından küçükler ve 65 yaşından büyükler hakkındaki ölüm cezası infaz edilmiyordu.

İnfazlar 1965 yılına kadar gündüzleri ve halkın izleyebilmesi için alenen ve belirli noktalarda İstanbul'da Sultanahmet Meydanı'nda, Ankara'da Samanpazarı'nda gerçekleştiriliyordu. 1965 yılında İnfaz Kanunu'nda yapılan düzenlemeden sonraki infazlar cezaevi avlularında, güneş doğmadan önce, gizli olarak yapılmıştır. Askeriyeye bağlı bir kişinin askerî suçtan dolayı aldığı ölüm cezası kurşuna dizilerek infaz edilirdi. Örneğin; Şeyh Said İsyanı ile bağlantıları olan Albay Cibranlı Halit, Molla Abdurrahman, Yusuf Ziya Bey, Teğmen Ali Rıza Bey, Faik Bey kurşuna dizilerek idam edildi.

Türkiye Cumhuriyeti'nde, cezası infaz edilen son idam mahkûmu, 25 Ekim 1984'te infaz edilen Hıdır Arslan'dır. Ekim 1984'ten itibaren mahkemeler tarafından verilen ölüm cezaları Meclis'te onaylanmadığı için infaz edilmemiş, 1991 yılında çıkarılan bir afla 500 civarında ölüm cezası dosyası, 10 yıl ağır hapse dönüştürülmüş ve 2002'deki yasayla da fiilen uygulanmamış olan tüm idam kararları, ömür boyu hapse dönüştürülmüştür. 1920–1961 yılları arasında 11'i İstiklal Mahkemeleri tarafından olmak üzere toplam 16 milletvekili idam edilmiştir.

İdam cezası, 2000'li yılların başında gerçekleşen yasal ve anayasal reformlarla mevzuattan tamamen çıkarılmıştır. İdam cezasının kaldırılmasının temelinde; devletin taraf olduğu uluslararası antlaşmalar, Avrupa Birliği uyum süreci, yaşam hakkının evrensel düzeyde korunması ilkesi ve ceza adalet sisteminde geriye dönülemez hataların önüne geçilmesi gibi hukuki, insani ve siyasi gerekçeler yatmaktadır.

Türkiye'de idam cezasının mevzuattan çıkarılması tek bir adımla değil, 2001 ile 2004 yılları arasında aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir. İlk hukuki adım 3 Ekim 2001 tarihinde atılmış; 4709 sayılı Kanun ile yapılan Anayasa değişikliği sonucu, terör, savaş ve yakın savaş tehdidi halleri dışındaki suçlar için idam cezası Anayasa'dan çıkarılmıştır. İkinci ve en kritik aşama 3 Ağustos 2002 tarihinde kabul edilen 4771 sayılı 3. Uyum Paketi ile gerçekleşmiş, barış zamanında işlenen tüm suçlar için idam cezası kaldırılmıştır. Nihai adım ise 7 Mayıs 2004 tarihli 5170 sayılı Anayasa değişikliği ve ardından 14 Temmuz 2004 tarihli 5218 sayılı Kanun ile atılmıştır. Anayasa'nın 38. maddesinden idam cezası kalıntıları tamamen silinmiş, savaş ve yakın savaş tehdidi halleri dahil olmak üzere ölüm cezası Türk hukukundan istisnasız ve kesin olarak kaldırılmıştır. Bu yasal reformları müteakip Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ölüm cezasının her koşulda kaldırılmasını öngören 13 Nolu Protokolü'nü de onaylayarak uluslararası taahhütlerini pekiştirmiştir. İdam cezasının yerine ise Türk Ceza Kanunu'nda en ağır yaptırım olarak, koşullu salıverilme imkanı bulunmayan ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası getirilmiştir.

Bu yasal reform silsilesinin ve idam cezasının kaldırılması sürecinin somutlaşarak kamuoyu gündemine oturmasındaki en net tablo Abdullah Öcalan davasında yaşanmıştır. 1999 yılında Kenya'da yakalanarak Türkiye'ye getirilen PKK lideri Abdullah Öcalan, Ankara 2 Nolu Devlet Güvenlik Mahkemesi tarafından yapılan yargılama sonucunda, 29 Haziran 1999 tarihinde devletin toprak bütünlüğünü bozmaya yönelik eylemleri sebebiyle idam cezasına

çarptırılmış ve karar Yargıtay tarafından onaylanmıştır. Hukuki prosedür gereği kararın infazı için TBMM onayı beklenirken, Öcalan'ın avukatları Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) başvuruda bulunmuştur. AİHM, yargılama sürecini ve muhtemel yaşam hakkı ihlallerini inceleyeceğini belirterek Türkiye'den infazın durdurulması yönünde geçici tedbir talebinde bulunmuştur. Türkiye, taraf olduğu uluslararası antlaşmalar doğrultusunda 12 Ocak 2000 tarihinde dönemin koalisyon hükümeti kararıyla AİHM'in nihai kararına kadar dosyayı TBMM'ye göndermeyip Başbakanlık'ta bekletme kararı almıştır.

Dosyanın Başbakanlık'ta beklediği bu süreçte, Türkiye'nin AB adaylık taahhütleri doğrultusunda bahsi geçen 3 Ağustos 2002 tarihli yasal düzenleme kabul edilmiş ve barış zamanında idam cezası kaldırılmıştır. Ceza hukukunun en temel prensiplerinden biri olan "sanık lehine olan kanunun geriye yürümesi" ilkesi uyarınca, henüz infaz edilmemiş olan tüm idam dosyaları yeniden değerlendirmeye alınmıştır. Bu hukuki zorunluluk çerçevesinde Ankara 2 Nolu Devlet Güvenlik Mahkemesi, 3 Ekim 2002 tarihinde Öcalan hakkındaki idam cezasını müebbet ağır hapis cezasına çevirmiştir. 2004 yılındaki nihai anayasal düzenlemeler ve yeni Türk Ceza Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte bu ceza, şartlı salıverilmesi mümkün olmayan ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına dönüştürülmüştür.

Sonuç olarak Türkiye'de idam cezasının kaldırılması, münferit bir olaydan ziyade devletin uluslararası hukuk sistemine, insan hakları normlarına ve Avrupa Konseyi standartlarına uyum sağlama iradesinin bir sonucudur. Abdullah Öcalan'ın durumu ise idam cezasının hukuken kesinleştiği ancak infaz edilmeyip yasal reformlar neticesinde müebbet hapse dönüştüğü bu tarihsel geçiş sürecinin en belirgin hukuki örneğini teşkil etmektedir.

1.3 Anayasanın 17. Maddesi ve yaşama hakkı

Anayasa'nın 17. maddesi, Türkiye'deki idam cezası tartışmaları ve hukuki reformlar açısından son derece tarihi bir yere sahiptir. 2004 yılına kadar Türk Hukuk Sistemi'nde varlığını koruyan ölüm cezası, 2004 yılında yapılan 5170 sayılı Anayasa değişikliği ile anayasal metinlerden tamamen çıkarılmıştır.

Bu değişiklikle birlikte 17. maddenin dördüncü fıkrasında önceden yer alan "mahkemelerce verilen ölüm cezalarının yerine getirilmesi" ibaresi metinden silinmiş; böylece yaşama hakkı, devlet eliyle kanuni bir ceza olarak dahi sona erdirilemeyecek mutlak bir güvenceye kavuşmuştur. Türkiye, bu adımla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne ek ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin 6 ve 13 No'lu Protokolleri de onaylayarak idam cezasını hem barış hem de savaş zamanlarında tamamen hukuk sisteminin dışına itmiştir.

İdam cezasının kaldırılması, yaşama hakkının geri dönülemez niteliği ile doğrudan ilgilidir. Yargı hatalarının telafisi imkânsız sonuçlar doğurması, cezanın ıslah edici işlevinden uzak olması ve insan onurunun devlet aygıtı karşısındaki üstünlüğü, ölüm cezasının anayasal düzenlemeyle yasaklanmasının temel gerekçelerini oluşturur.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 17. maddesi, bireyin temel hak ve özgürlüklerinin en çekirdeğinde yer alan yaşama hakkı ile kişisel bütünlüğü teminat altına alır. Bir insanın

varlığını sürdürebilmesi ve kişiliğini özgürce geliştirebilmesi, her şeyden önce yaşama hakkının eksiksiz biçimde korunmasına bağlıdır. Bu yönüyle 17. madde, yalnızca bir hukuki metin değil, aynı zamanda devletin bireye karşı sorumluluklarını ve insan onurunun dokunulmazlığını ilan eden toplumsal bir sözleşmedir.

Madde metni incelendiğinde, koruma alanının üç temel boyutta şekillendiği görülür: Yaşama hakkı, vücut bütünlüğü ve insan haysiyeti. İlk fıkra; herkesin yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkını ilan ederek devlete hem pasif bir yükümlülük (yaşama müdahale etmeme) hem de aktif bir ödev (bireyi üçüncü kişilerin saldırılarından koruma ve uygun yaşam şartlarını sağlama) yükler. İkinci fıkrada yer alan vücut bütünlüğünün dokunulmazlığı ilkesi ise tıbbı zorunluluklar ve kanuni haller dışında rıza olmaksızın bilimsel veya tıbbi deney yapılamayacağını belirterek kişisel özerkliği güvenceye alır.

Maddenin en kritik unsurlarından biri de mutlak nitelikteki işkence, eziyet ve insan haysiyetiyle bağdaşmayan ceza veya muamele yasağıdır. Hukukta "çekirdek hak" olarak tanımlanan bu ilke; hiçbir savaş, olağanüstü hal veya kamusal yarar gerekçesiyle ihlal edilemez. Kişinin suçlu veya şüpheli olması, insan onuruna yaraşır muamele görme hakkını elinden almaz.

Anayasa'nın dördüncü fıkrasında ise yaşama hakkının istisnaları sayılabilecek, silah kullanımına bağlı öldürme fiilleri düzenlenmiştir. Meşru müdafaa, yakalama ve tutuklama kararlarının uygulanması, kaçmanın önlenmesi, ayaklanma veya isyanın bastırılması ile olağanüstü hallerde yetkili mercilerin emrinin uygulanması gibi zorunlu durumlar bu kapsamda değerlendirilir. Ancak burada unutulmaması gereken husus; güç kullanımının mutlak surette orantılı ve kaçınılmaz olması gerekliliğidir.

MADDE 17- Herkes, yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir. Tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tâbi tutulamaz. Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tâbi tutulamaz.

(Değişik: 7/5/2004-5170/3 md.; 16/4/2017-6771/16 md.)
Meşrû müdafaa hali, yakalama ve tutuklama kararlarının yerine getirilmesi, bir tutuklu veya hükümlünün kaçmasının önlenmesi, bir ayaklanma veya isyanın bastırılması veya olağanüstü hallerde yetkili merciin verdiği emirlerin uygulanması sırasında silah kullanılmasına kanunun cevaz verdiği zorunlu durumlarda meydana gelen öldürme fiilleri, birinci fıkra hükmü dışındadır.

1.4 Yaşama Hakkının Hukuki Niteliği ve sınırları

Yaşama hakkı, kişinin sahip olduğu diğer temel hak ve özgürlüklerin kullanılabilmesinin ön koşulunu oluşturan temel bir haktır. Kişinin varlığını sürdürebilmesi, diğer hak ve özgürlüklerden yararlanabilmesinin temel şartıdır. Bu nedenle yaşama hakkı, anayasal ve uluslararası insan hakları hukukunda özel bir korumaya tabi tutulmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 17. maddesinin birinci fıkrasında, "Herkes, yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir." hükmüne yer verilerek yaşama hakkı açıkça anayasal güvence altına alınmıştır. Aynı maddenin devamında kişinin vücut bütünlüğünün korunması, rızası olmaksızın bilimsel ve tıbbî deneylere tabi tutulmaması ve işkence ve eziyete maruz bırakılmaması güvence altına alınmıştır. Böylece Anayasa'nın 17. maddesi yalnızca kişinin hayatta kalmasını değil, kişinin fiziksel ve manevi bütünlüğünün korunmasını da anayasal güvence kapsamına almaktadır.

Yaşama hakkının hukuki niteliği bakımından en önemli özelliklerinden biri, devlet açısından hem negatif hem de pozitif yükümlülükler doğurmasıdır. Devletin negatif yükümlülüğü, kamu makamlarının kişilerin yaşamına keyfî biçimde son vermekten kaçınmasını ifade eder. Pozitif yükümlülük ise devletin kişilerin yaşamını korumak amacıyla gerekli hukuki ve idari tedbirleri almasını gerektirir. Bu nedenle yaşama hakkının korunması yalnızca devletin öldürme eyleminden kaçınmasıyla sınırlı değildir; yaşam hakkını tehdit eden durumlara karşı etkili bir koruma mekanizmasının oluşturulmasını da kapsar.

Yaşama hakkı, kural olarak kişinin yaşamının devlet tarafından keyfî şekilde sona erdirilmesine karşı koruma sağlar. Bununla birlikte Anayasa'nın 17. maddesinin son fıkrasında bazı özel durumlarda meydana gelen öldürme fiillerinin birinci fıkra hükmü dışında olduğu belirtilmiştir. Buna göre meşru müdafaa hâli, yakalama ve tutuklama kararlarının yerine getirilmesi, tutuklu veya hükümlünün kaçmasının önlenmesi, ayaklanma veya isyanın bastırılması ya da olağanüstü hâllerde yetkili merciin verdiği emirlerin uygulanması sırasında kanunun cevaz verdiği zorunlu durumlarda meydana gelen öldürme fiilleri özel olarak düzenlenmiştir.

Buradaki düzenleme, yaşama hakkının genel olarak koruma dışında bırakıldığı anlamına gelmemektedir. Aksine, yaşam hakkına yönelik müdahalelerin ancak Anayasa ve kanunda belirtilen şartlar çerçevesinde değerlendirilebileceğini göstermektedir. Dolayısıyla kamu makamlarının yaşam hakkına müdahalesi bakımından keyfîlik söz konusu olamaz; müdahalenin hukuki bir dayanağa sahip olması ve ilgili hukuki şartlara uygun şekilde gerçekleşmesi gerekir.

Anayasa'nın 17. maddesinin üçüncü fıkrasında ayrıca "Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tâbi tutulamaz." hükmü bulunmaktadır. Bu hüküm, kişinin yalnızca yaşamının değil, insan onurunun ve fiziksel bütünlüğünün de korunmasını amaçlamaktadır. Bu yönüyle yaşama hakkı, insan onuru ve vücut bütünlüğünün korunmasıyla yakından bağlantılıdır.

Yaşama hakkının sınırları değerlendirilirken Anayasa'nın diğer hükümleriyle birlikte hareket edilmesi gerekir. Özellikle temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına ilişkin Anayasa'nın 13. maddesi, haklara getirilecek sınırlamaların kanunla yapılmasını, Anayasa'nın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin gereklerine ve ölçülülük ilkesine uygun olmasını öngörmektedir. Ancak yaşama hakkı bakımından yapılacak değerlendirmede, Anayasa'nın 17. maddesinin özel düzenlemesi ve Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası insan hakları sözleşmeleri de dikkate alınmalıdır.

Bu çerçevede yaşama hakkı, devletin sahip olduğu yetkilerin sınırlandırılmasında temel bir ölçüt niteliğindedir. Özellikle devlet tarafından uygulanan en ağır yaptırımlardan biri olan ölüm cezası bakımından Anayasa'nın 17. maddesi özel bir önem taşımaktadır. Ölüm cezasının hukuki açıdan değerlendirilmesi, yalnızca bir ceza politikası meselesi olarak değil, doğrudan doğruya kişinin yaşam hakkının anayasal güvencesi, devletin bu hak karşısındaki yükümlülükleri ve Anayasa'nın diğer hükümleriyle birlikte ele alınmalıdır.

1.5 İdam Cezasının Ceza Hukukundaki yeri

İdam cezası, ceza hukuku tarihinde uzun süre uygulanan en ağır yaptırımlardan biri olmuştur. Ancak özellikle 18. yüzyıldan itibaren cezanın hukuki niteliği, amacı ve gerekliliği konusunda ciddi tartışmalar ortaya çıkmıştır. Cesare Beccaria, 1764 yılında yayımlanan *Suçlar ve Cezalar Üzerine* adlı eserinde ölüm cezasını eleştirmiş ve devletin bir bireyin yaşamına son verme yetkisinin bulunup bulunmadığını sorgulamıştır. Beccaria'nın görüşleri, modern ceza hukuku düşüncesinde ölüm cezasının meşruiyetinin tartışılmasında önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir.

İdam cezasının ceza hukukundaki yeri değerlendirilirken öncelikle cezanın amaçları dikkate alınmalıdır. Ceza hukukunda yaptırımların temel amaçları arasında toplum düzeninin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, failin yeniden suç işlemesinin engellenmesi ve cezanın adalet düşüncesiyle uyumlu olması gibi unsurlar bulunmaktadır. İdam cezası bakımından ise özellikle caydırıcılık ve suç ile ceza arasındaki orantı tartışmaları öne çıkmaktadır.

İdam cezasını savunan görüşlere göre devletin temel görevlerinden biri toplum düzenini ve kamu güvenliğini korumaktır. Bu görüşe göre ağır suçlara karşı ağır yaptırımlar uygulanması, suç ile ceza arasında adil bir denge kurulmasının gereğidir. Özellikle kasten ve tasarlanarak gerçekleştirilen öldürme gibi ağır suçlarda, failin başka bir insanın yaşam hakkını ortadan kaldırması karşısında en ağır cezanın uygulanabileceği ileri sürülmektedir. Bu yaklaşımda ölüm cezasının aynı zamanda caydırıcı bir işlev taşıdığı ve ölüm korkusunun kişilerin ağır suçlar işlemesini engelleyebileceği savunulmaktadır.

Buna karşılık idam cezasına karşı çıkan görüşler, cezanın caydırıcılığı konusunda kesin bir sonuca ulaşılamadığını ileri sürmektedir. Bu görüşe göre suç oranlarındaki değişimin yalnızca cezaların ağırlığıyla açıklanması mümkün değildir. Sosyal, ekonomik ve kültürel koşullar ile suçun ortaya çıkmasına neden olan diğer faktörlerin de dikkate alınması gerekir. Ayrıca ölüm cezasının yerine uzun süreli veya ağırlaştırılmış müebbet hapis gibi yaptırımların

uygulanabileceği ve bunların da toplumun korunması ve suçun önlenmesi bakımından işlev görebileceği savunulmaktadır.

İdam cezası bakımından önemli tartışmalardan biri de suç ile ceza arasındaki orantıdır. Diğer cezalarda yaptırımın süresi veya niteliği suçun ağırlığına göre farklılaştırılabilirken ölüm cezası bakımından böyle bir derecelendirme mümkün değildir. Ölüm cezasının uygulanması hâlinde, farklı ağırlıktaki suçlar bakımından aynı nihai sonuç ortaya çıkmaktadır. Bu durum, cezanın suçun ağırlığıyla orantılı olması gerektiğini savunan yaklaşımlar açısından önemli bir sorun olarak değerlendirilmektedir.

Bununla birlikte ölüm cezasını savunan görüşler, müebbet hapis cezasının da belirli bir ölçüde derecelendirilemediğini ve en ağır suçlar bakımından toplumun adalet duygusunu karşılamayabileceğini ileri sürmektedir. Bu görüşe göre özellikle toplum düzenini ağır biçimde ihlal eden suçlarda, suçun ağırlığı ile cezanın ağırlığı arasında güçlü bir bağlantı bulunmalıdır.

İdam cezasına ilişkin en önemli hukuki tartışmalardan biri de adli hata ihtimalidir. Ölüm cezasının uygulanmasından sonra hükmün yanlış olduğunun anlaşılması durumunda ortaya çıkan sonuç geri döndürülemez niteliktedir. Hatalı bir mahkûmiyet sonucunda hapis cezasına maruz kalan kişinin daha sonra serbest bırakılması ve belirli hukuki yollarla zararının giderilmeye çalışılması mümkünken, ölüm cezasının infazından sonra aynı imkân bulunmamaktadır. Bu nedenle adli hata ihtimali, ölüm cezasına karşı ileri sürülen temel hukuki argümanlardan biri olmuştur.

Ölüm cezasının cezaların şahsiliği ilkesi bakımından da tartışmalı yönleri bulunmaktadır. Ceza hukukunun temel ilkelerinden biri, cezanın yalnızca suçu işleyen kişiye yöneltilmesidir. Ancak ölüm cezasının infazı, hükümlünün yakınları üzerinde de ağır ve geri döndürülemez sonuçlar doğurabilmektedir. Bu nedenle ölüm cezasının cezaların şahsiliği ilkesiyle ilişkisi de doktrinde tartışılmıştır.

Ceza hukukunun amaçlarından biri de hükümlünün yeniden topluma kazandırılmasıdır. Bu anlayış bakımından ölüm cezası, hükümlünün ıslah edilmesi veya yeniden topluma kazandırılması imkânını tamamen ortadan kaldırmaktadır. Buna karşılık ölüm cezasını savunan yaklaşımlar, bazı suçların ağırlığı karşısında failin topluma yeniden kazandırılmasından önce toplumun korunması ve adaletin sağlanmasının öncelikli olması gerektiğini ileri sürmektedir.

Dolayısıyla idam cezasının ceza hukukundaki yeri; cezanın amacı, caydırıcılık, suç ile ceza arasındaki orantı, adli hata ihtimali, cezaların şahsiliği ve hükümlünün topluma yeniden kazandırılması gibi temel ceza hukuku ilkeleri üzerinden tartışılmaktadır. Bu nedenle ölüm cezası yalnızca “en ağır suçlara en ağır cezanın verilmesi” meselesi olarak değil, cezanın amacı ve sınırları bakımından temel ceza hukuku ilkeleriyle birlikte değerlendirilmesi gereken bir yaptırım türüdür.

1.6 Suç Ve Cezaların Kanuniliği İlkesi

“Kanunsuz suç ve ceza olmaz” şeklinde ifade edilen suçta ve cezada kanunilik ilkesi, devletin cezalandırma yetkisinin sınırlandırılmasını ve bireylerin keyfî devlet müdahalelerine karşı korunmasını amaçlayan temel ceza hukuku ilkelerindendir. İlke, Latince *nullum crimen, nulla poena sine lege* şeklinde ifade edilir.

Bu ilkeye göre hiç kimse, işlendiği sırada kanun tarafından açıkça suç olarak düzenlenmemiş bir fiilden dolayı cezalandırılamaz. Aynı şekilde kişiye, kanunda öngörülen cezadan daha ağır bir yaptırım uygulanamaz. Böylece bireyler hangi davranışların suç oluşturduğunu ve bu davranışların hangi yaptırımlarla karşılaşacağını önceden bilebilir.

Kanunilik ilkesinin önemli sonuçlarından biri, suç ve cezaların kanunla düzenlenmesi zorunluluğudur. Anayasa’nın 38. maddesi ve Türk Ceza Kanunu’nun 2. maddesi bu ilkenin temel anayasal ve yasal dayanaklarını oluşturmaktadır. Yasama yetkisinin Türkiye Büyük Millet Meclisine ait olması nedeniyle suç ve ceza ihdasının temel kaynağı kanundur. İdarenin düzenleyici işlemleriyle yeni suç veya ceza oluşturulması, kanunilik ilkesiyle bağdaşmaz.

Kanunilik ilkesi yalnızca suç ve cezanın kanunda bulunmasını değil, aynı zamanda bunların belirli ve öngörülebilir olmasını da gerektirir. Belirlilik ilkesi uyarınca suç oluşturan fiilin hangi davranışlardan meydana geldiği ve bu fiile uygulanacak yaptırım açık ve anlaşılır biçimde ortaya konulmalıdır. Birey, hangi davranışın hukuken yasaklandığını ve bu davranışın hangi hukuki sonuçları doğuracağını önceden öngörebilmelidir.

İlkenin bir diğer sonucu kıyas yasağıdır. Kanunda açıkça suç olarak düzenlenmeyen bir fiil, başka bir suçla benzerlik gösterdiği gerekçesiyle kıyas yoluyla suç kabul edilemez. Yargı makamları, kanunda bulunmayan yeni bir suç veya ceza oluşturamaz. Bu durum, yasama organının suç ve ceza belirleme konusundaki yetkisinin korunması bakımından önem taşır.

Kanunilik ilkesinin zaman bakımından bir diğer sonucu ceza kanunlarının geçmişe yürümemesidir. Bir fiilin işlendiği tarihte suç olarak düzenlenmemiş olması hâlinde, daha sonra çıkarılan bir kanunla bu fiilin suç hâline getirilmesi durumunda kişi geçmişe dönük olarak cezalandırılamaz. Buna karşılık failin lehine olan ceza kanunu geçmişe uygulanabilir.

Yargıtay Ceza Genel Kurulu kararlarında da kanunilik ilkesi; suç ve yaptırımların kanunda açıkça gösterilmesi, belirlilik ve öngörülebilirlik, kıyas yasağı ve bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin korunmasıyla birlikte ele alınmaktadır. Bu yaklaşım, kanunilik ilkesinin yalnızca şekli bir kanun şartından ibaret olmadığını, aynı zamanda bireyin hukuki güvenliğini sağlayan bir güvence olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu nedenle suçta ve cezada kanunilik ilkesi, devletin cezalandırma yetkisinin sınırlarını belirleyen ve bireyin hangi davranışların suç olduğunu önceden bilmesini sağlayan temel bir ceza hukuku güvencesidir. İdam cezası bakımından da bu ilke önem taşımakta; ölüm cezasının uygulanabilmesi için suçun ve yaptırımın kanuni dayanağının bulunması, açık ve öngörülebilir biçimde düzenlenmesi gerekmektedir.

MADDE 38- Kimse, işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılamaz; kimseye suçu işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez. Suç ve ceza zamanaşımı ile ceza mahkûmiyetinin sonuçları konusunda da yukarıdaki fıkra uygulanır. Ceza ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirleri ancak kanunla konulur. Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz. Hiç kimse kendisini ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz.

(Ek fıkra: 3/10/2001-4709/15 md.) Kanuna aykırı olarak elde edilmiş bulgular, delil olarak kabul edilemez. Ceza sorumluluğu şahsîdir.

(Ek fıkra: 3/10/2001-4709/15 md.) Hiç kimse, yalnızca sözleşmeden doğan bir yükümlülüğü yerine getirememesinden dolayı özgürlüğünden alıkonulamaz.

(Değişik: 7/5/2004-5170/5 md.) Ölüm cezası ve genel müsadere cezası verilemez.

1.7 Ölçülülük ve Ceza Adaleti Açısından İdam Cezası

Ceza hukukunda devletin cezalandırma yetkisi sınırsız değildir. Devlet, suç teşkil eden fiillere karşı yaptırım uygularken hem kamu düzeninin korunmasını hem de bireyin temel hak ve özgürlüklerinin korunmasını gözetmek zorundadır. Bu noktada ölçülülük ilkesi, uygulanan yaptırım ile ulaşılmak istenen amaç arasında makul bir denge kurulmasını gerektirir. Anayasa'nın 13. maddesinde temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasının ölçülülük ilkesine aykırı olamayacağı düzenlenmiştir.

Ölçülülük ilkesi genel olarak elverişlilik, gereklilik ve orantılılık olmak üzere üç aşamada ele alınır. Elverişlilik, uygulanan tedbirin ulaşılmak istenen amaca katkı sağlamasını; gereklilik, aynı amaca ulaşabilecek daha hafif bir aracın bulunmamasını; orantılılık ise müdahalenin meydana getirdiği sonuç ile ulaşılmak istenen amaç arasında makul bir denge bulunmasını ifade eder. Ceza yaptırımlarının değerlendirilmesinde bu üç unsur birlikte dikkate alınmalıdır.

İdam cezası bakımından ölçülülük tartışması, yaptırımın niteliği nedeniyle daha özel bir önem taşır. Çünkü idam cezası, kişinin yaşam hakkını ortadan kaldıran ve uygulanması hâlinde geri döndürülemeyen bir yaptırımdır. Bu nedenle yalnızca suçun ağır olması, tek başına ölüm cezasının ölçülü olduğunu göstermemektedir. Cezanın hangi amaçla uygulandığı, bu amaca ulaşmak için ölüm cezasının gerekli olup olmadığı ve daha hafif bir yaptırımın yeterli bulunup bulunmayacağı ayrıca değerlendirilmelidir.

Burada özellikle gereklilik ölçütü önem kazanır. Devletin ağır suçlara karşı toplumu koruma ve suçları önleme amacı bulunduğu kabul edilse dahi, aynı amaçların daha hafif bir ceza aracılığıyla gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceği tartışılmalıdır. Bu kapsamda müebbet hapis veya ağırlaştırılmış müebbet hapis gibi yaptırımların toplumun korunması bakımından yeterli olup olmadığı, idam cezasının gerekliliği tartışmasının bir parçasını oluşturur.

Orantılılık bakımından ise suç ile yaptırım arasındaki ilişkinin kurulması gerekir. Ceza adaleti, yalnızca suçun soyut olarak ne kadar ağır olduğuna bakılmasını değil, somut olayın

özelliklerinin de dikkate alınmasını gerektirir. Failin kastı, suçun işleniş biçimi, ortaya çıkan zarar ve olayın diğer özellikleri cezanın belirlenmesinde önem taşır. Bu nedenle farklı ağırlıktaki fiiller bakımından aynı nihai yaptırımın uygulanmasının ceza adaleti açısından doğurabileceği sonuçlar ayrıca tartışılmaktadır.

İdam cezasının geri döndürülemezliği, ölçülülük değerlendirmesinde ayrı bir önem taşır. Ceza yargılamasında maddi gerçeğe ulaşılması amaçlansa da yargısal hata ihtimali tamamen ortadan kaldırılamaz. Hatalı bir mahkûmiyet hapis cezasında daha sonra düzeltilebilirken, ölüm cezasının infazından sonra aynı hatanın telafi edilmesi mümkün değildir. Bu durum, ölüm cezasının diğer yaptırımlardan farklı olarak değerlendirilmesine neden olan temel unsurlardan biridir.

Ceza adaleti bakımından bir diğer mesele, cezanın amacıdır. Ceza hukukunda yaptırımın yalnızca failin cezalandırılması değil, toplumun korunması, suçların önlenmesi ve belirli ölçüde failin yeniden topluma kazandırılması gibi amaçları da bulunmaktadır. İdam cezası ise failin topluma yeniden kazandırılması ihtimalini tamamen ortadan kaldırır. Buna karşılık idam cezasını savunan yaklaşımlar, özellikle ağır suçlarda toplumun korunması ve adaletin sağlanmasının öncelikli olması gerektiğini ileri sürmektedir.

Ayrıca ölçülülük değerlendirmesinde cezanın caydırıcılığı da tartışma konusu olmaktadır. Ölüm cezasının ağır bir yaptırım olması nedeniyle caydırıcı olduğu ileri sürülürken, karşı görüşte suç davranışlarının yalnızca cezanın ağırlığıyla açıklanamayacağı ve daha ağır cezanın otomatik olarak daha yüksek caydırıcılık sağlayacağının kabul edilemeyeceği savunulmaktadır. Bu nedenle caydırıcılık iddiasının tek başına ölüm cezasının gerekliliğini ortaya koyup koymadığı ayrıca değerlendirilmelidir.

İdam cezasının ölçülülüğü tartışılırken cezanın bireyselleştirilmesi de önem taşır. Ceza adaletinde somut olayın özelliklerinin ve failin durumunun dikkate alınması, yaptırımın kişiye ve fiile göre belirlenmesini gerektirir. Ölüm cezasının ise niteliği gereği tek ve geri döndürülemez bir sonuç doğurması, farklı olaylar ve farklı fail özellikleri bakımından cezanın bireyselleştirilmesi konusunda ayrıca tartışma yaratmaktadır.

Bu çerçevede idam cezasının ceza adaleti açısından değerlendirilmesi; ölçülülüğün elverişlilik, gereklilik ve orantılılık unsurları, alternatif yaptırımlar, adli hata ihtimali, cezanın amacı, caydırıcılık ve cezanın bireyselleştirilmesi birlikte dikkate alınarak yapılmaktadır.

MADDE 13- (Değişik: 3/10/2001-4709/2 md.)

Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.

1.8 AİHS ve Avrupa İnsan Hakları Sisteminde İdam Cezası

Ölüm cezası, Avrupa insan hakları hukukunda yalnızca ceza hukuku bakımından değil, yaşam hakkı ve insan onurunun korunması bakımından da ele alınmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 1950 yılında kabul edilen ilk metninde ölüm cezası açıkça yasaklanmamış olmakla birlikte, sonraki dönemde kabul edilen ek protokollerle ölüm cezasının kaldırılmasına yönelik daha kapsamlı bir koruma sistemi oluşturulmuştur.

AİHS'nin yaşam hakkını düzenleyen 2. maddesi, herkesin yaşam hakkının hukuk tarafından korunmasını öngörmektedir. Ölüm cezasının Avrupa insan hakları sistemi içerisindeki konumu değerlendirilirken bu madde, AİHS'ye eklenen 6 ve 13 No'lu Protokollerle birlikte ele alınmaktadır. Böylece yaşam hakkına ilişkin sözleşmesel güvence zaman içerisinde ölüm cezasının sınırlandırılması ve kaldırılması yönünde geliştirilmiştir.

Avrupa insan hakları sisteminde ölüm cezasının kaldırılmasına yönelik ilk önemli adımlardan biri 6 No'lu Protokol ile atılmıştır. 6 No'lu Protokol, ölüm cezasını barış zamanında kaldırmış; savaş veya yakın savaş tehdidi durumunda ise belirli koşullar altında ölüm cezasına ilişkin düzenlemelerin bulunabilmesine imkân tanımıştır. Daha sonra kabul edilen 13 No'lu Protokol ise bu ayrımı ortadan kaldırarak ölüm cezasının her koşulda kaldırılmasını öngören daha kapsamlı bir koruma getirmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), ölüm cezasına ilişkin uyuşmazlıklarda AİHS ve ek protokolleri yorumlayarak devletlerin yükümlülüklerinin kapsamını belirlemektedir. Mahkemenin yaklaşımında yalnızca ölüm cezasının bir devletin iç hukukunda bulunup bulunmadığı değil, bireyin ölüm cezasıyla karşılaşacağı bir ülkeye gönderilmesi veya iade edilmesi ihtimali de önem taşımaktadır.

Bu kapsamda AİHM'nin Bader and Kanbor/İsveç kararında, bir kişinin gönderileceği ülkede ölüm cezasına mahkûm edilmesi ve bu cezanın infaz edilmesi konusunda gerçek bir risk bulunması hâlinde, gönderen devletin sorumluluğunun gündeme gelebileceği değerlendirilmiştir. Böylece ölüm cezasının uygulanması ihtimali, kişinin başka bir devlete gönderilmesi işlemi bakımından da insan hakları hukuku açısından önem kazanmıştır.

Benzer şekilde Razaghi/İsveç başvurusunda, başvurucunun gönderilmesi hâlinde ölüm cezasıyla karşılaşabileceğini ileri sürmesi üzerine İsveç makamlarının aldığı tedbirler dikkate alınmıştır. Başvurucunun gönderilme riskinin ortadan kaldırılması sonrasında Mahkeme başvuruyu incelemeye devam etmemiştir. Bu yaklaşım, devletlerin ölüm cezasıyla karşılaşma riskini ortadan kaldırmak amacıyla gerekli hukuki ve idari tedbirleri almalarının önemini göstermektedir.

AİHM'nin ölüm cezasına ilişkin yaklaşımında insan onuru ve insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele yasağı da önem taşımaktadır. Ölüm cezasının uygulanmasına ilişkin koşullar ve kişinin infaz edilme sürecinde karşılaşabileceği durumlar, AİHS'nin 3. maddesi bakımından da değerlendirmeye konu olabilmektedir. Böylece ölüm cezası yalnızca yaşam hakkı

bakımından değil, kişinin insan onurunun ve fiziksel ve ruhsal bütünlüğünün korunması bakımından da ele alınmaktadır.

Avrupa insan hakları sisteminde ölüm cezasının kaldırılmasına yönelik gelişim, devletlerin cezalandırma yetkisinin insan haklarıyla sınırlandırılması anlayışıyla bağlantılıdır. Devletler suç ve ceza politikalarını belirleme konusunda yetkiye sahip olmakla birlikte, bu yetki taraf oldukları uluslararası insan hakları sözleşmeleri ve bunların getirdiği yükümlülüklerle birlikte değerlendirilmek zorundadır.

Türkiye'de ölüm cezasının kaldırılması süreci, Avrupa insan hakları sistemindeki gelişmelerle paralel biçimde anayasal düzeyde de gerçekleşmiştir. 2001 yılında Anayasa'nın 38. maddesinde yapılan değişiklikle ölüm cezasının uygulanabileceği alan daraltılmış; savaş, çok yakın savaş tehdidi ve terör suçları bakımından öngörülen istisnalar kaldırılmıştır. Böylece ölüm cezasının anayasal dayanağı önemli ölçüde sınırlandırılmıştır.

2004 yılında gerçekleştirilen anayasa değişikliğiyle ise Anayasa'nın 38. maddesindeki ölüm cezasına ilişkin hükümler tamamen çıkarılmıştır. Böylece ölüm cezası anayasal metinden kaldırılmış ve Türkiye'nin iç hukuk düzeni ile uluslararası insan hakları yükümlülükleri arasındaki uyum güçlendirilmiştir.

Türkiye bakımından bu süreç, ölüm cezasının yalnızca ceza hukuku açısından değil; anayasal düzen, temel hak ve özgürlükler ve uluslararası insan hakları hukuku bakımından birlikte değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

AİHS Madde 2

Yaşam hakkı

1. Herkesin yaşam hakkı yasayla korunur. Yasanın ölüm

cezası ile cezalandırdığı bir suçtan dolayı hakkında mah-

kemece hükmedilen bu cezanın infaz edilmesi dışında, hiç

kimsenin yaşamına kasten son verilemez.

2. Ölüm, aşağıdaki durumlardan birinde mutlak zorunlu

olanı aşmayacak bir güç kullanımı sonucunda meydana gel-

mişse, bu maddenin ihlaline neden olmuş sayılmaz:

a) Bir kimsenin yasa dışı şiddete karşı korunmasının

sağlanması;

b) Bir kimsenin usulüne uygun olarak yakalanmasını

gerçekleştirme veya usulüne uygun olarak tutulu bulu-

nan bir kişinin kaçmasını önleme;

c) Bir ayaklanma veya isyanın yasaya uygun olarak

bastırılması

AİHS Madde 3

İşkence yasağı

Hiç kimse işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz.

1.9 6 ve 13 No'lu Protokeller Kapsamında Türkiyenin Yükümlülükleri

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ölüm cezasına ilişkin yaklaşımı, Sözleşme'nin ilk metniyle sınırlı kalmamış; daha sonra kabul edilen ek protokollerle geliştirilmiştir. Bu kapsamda 6 No'lu Protokol ve 13 No'lu Protokol, ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin Avrupa insan hakları sisteminin temel hukuki metinleri arasında yer almaktadır.

6 No'lu Protokol, ölüm cezasının kaldırılmasını barış zamanı bakımından düzenlemiştir. Protokolün 1. maddesinde ölüm cezasının kaldırıldığı belirtilmiş, hiç kimsenin bu cezaya mahkûm edilemeyeceği veya infaz edilemeyeceği kabul edilmiştir. Bununla birlikte Protokol, savaş veya yakın savaş tehdidi durumunda ölüm cezasının kanunda öngörülen hâllerde uygulanabilmesine ilişkin sınırlı bir istisna bırakmıştır.

13 No'lu Protokol ise ölüm cezasının kaldırılması konusunda daha kapsamlı bir düzenleme getirmiştir. Protokolün 1. maddesine göre ölüm cezası kaldırılmıştır ve hiç kimse bu cezaya mahkûm edilemez veya infaz edilemez. 13 No'lu Protokolün ayırt edici yönü, ölüm cezasının kaldırılmasını savaş veya yakın savaş tehdidi bakımından da herhangi bir istisna bırakmadan düzenlemesidir.

Türkiye, 6 No'lu Protokolü 15 Ocak 2003 tarihinde imzalamış ve 17 Eylül 2003 tarihinde onaylamıştır. Protokol Türkiye bakımından 1 Aralık 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, 13 No'lu Protokolü ise 9 Ocak 2004 tarihinde imzalamış ve 20 Şubat 2006 tarihinde onaylamıştır. Protokol Türkiye bakımından 1 Haziran 2006 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Bu protokollere taraf olunmasıyla birlikte Türkiye açısından ölüm cezasının uygulanmasına ilişkin uluslararası hukuk bakımından bağlayıcı yükümlülükler ortaya çıkmıştır. Özellikle 13 No'lu Protokolün yürürlüğe girmesiyle Türkiye, ölüm cezasını savaş veya yakın savaş tehdidi gibi olağanüstü durumlar bakımından dahi yeniden uygulayamama yönünde uluslararası bir yükümlülük altına girmiştir.

Protokollerin getirdiği yükümlülükler yalnızca mevcut ölüm cezalarının infaz edilmemesiyle sınırlı değildir. Devletin hukuk düzeninin de taraf olunan uluslararası sözleşmelerle uyumlu olması gerekir. Bu nedenle ölüm cezasının yeniden hukuk sistemine dahil edilmesine yönelik bir düzenleme yapılması, yalnızca iç hukuk bakımından değil, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası insan hakları belgeleri bakımından da değerlendirilmek zorundadır.

Bu noktada uluslararası hukuk ile iç hukuk arasındaki ilişki önem kazanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 90. maddesine göre usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir. Temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalar ile kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi hâlinde ise antlaşma hükümleri esas alınmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin taraf olduğu insan hakları sözleşmeleri ve bunlara ek protokoller, ölüm cezasına ilişkin hukuki değerlendirmelerde doğrudan dikkate alınması gereken normlar arasındadır.

6 ve 13 No'lu Protokoller arasındaki temel fark, ölüm cezasının kaldırılmasının kapsamıdır. 6 No'lu Protokol barış zamanı bakımından kaldırmayı esas alırken, 13 No'lu Protokol ölüm cezasını bütün koşullarda kaldırmaktadır. Bu nedenle Türkiye açısından güncel uluslararası yükümlülükler değerlendirilirken 13 No'lu Protokol özel bir önem taşımaktadır.

Türkiye'nin anayasal düzeninde ölüm cezasının kaldırılması ile bu protokollere taraf olunması birlikte değerlendirildiğinde, ölüm cezasına ilişkin iç hukuk düzenlemesi ile uluslararası hukuk yükümlülükleri arasında doğrudan bir bağlantı bulunmaktadır. Bu bağlantı, ölüm cezasının yeniden düzenlenmesi tartışmalarında yalnızca Anayasa hükümlerinin değil, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası insan hakları belgelerinin de dikkate alınmasını gerekli kılmaktadır.

6 No'lu protokol aşağıda verilmiştir.

Madde 1

Ölüm cezasının kaldırılması

Ölüm cezası kaldırılmıştır. Hiç kimse bu cezaya çarptırılamaz ve idam edilemez.

Madde 2

Savaş zamanında ölüm cezası

Bir devlet, yasalarında, savaş veya yakın savaş tehlikesi zamanında işlenmiş olan fiiller için ölüm cezasını öngörebilir; bu ceza, ancak yasanın belirlediği hallerde ve onun hükümlerine uygun olarak uygulanabilir. Đlgili devlet, söz konusu yasanın bu duruma ilişkin hükümlerini Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne bildirir.

Madde 3

Askıya alınma yasası

Sözleşmenin 15. maddesine dayanılarak bu Protokol'un hükümleri ihlal edilemez.

Madde 4

Çekince koyma yasağı Sözleşme'nin 57. maddesine dayanılarak bu Protokol'un hükümleriyle ilgili hiçbir çekince konulamaz.

Madde 5

Ülkesel uygulama

1. Her devlet, imza sırasında veya onaylama, kabul ya da katılma belgesinin verilmesi

sırasında, bu Protokol'un uygulanacağı ülkeyi veya ülkeleri belirleyebilir.

2. Her devlet, daha sonra herhangi bir zamanda, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'neyapacağı bir bildirimle belirteceği başka herhangi bir ülkenin bu Protokol'un uygulanma kapsamına alınmış olduğunu beyan edebilir. Bu ülke bakımından Protokol, bildirimin Genel Sekreter tarafından alınışını izleyen ayın birinci günü yürürlüğe girer.

3. Yukarıdaki iki fıkra uyarınca yapılan her bildirim, Genel Sekreter'e gönderilecek bir ihbarla, bildirimde belirtilen ülkeyle ilgili olarak geri alınabilir. Geri alma, Genel Sekreter'in ihbarı alışını izleyen ayın birinci günü yürürlüğe girer.

Madde 6

Taraf Devletler bu Protokol'un l'den 5'e kadar olan maddelerini Sözleşme'ye ek maddeler olarak kabul ederler ve Sözleşme'nin bütün hükümleri buna göre uygulanır.

Madde 7

İmza ve onay

Bu Protokol, Sözleşme'yi imzalamış olan Avrupa Konseyi üyesi devletlerin imzalarına açıktır. Protokol, onaylama, kabul veya uygun bulmaya sunulacaktır. Avrupa Konseyi üyesi bir devlet, aynı zamanda veya daha önceden Sözleşme'yi onaylamadıkça, bu Protokol'u onaylayamaz, kabul edemez veya uygun bulamaz. Onaylama, kabul veya uygun bulma belgeleri Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne verilir.

13 No'lu protokol aşağıda verilmiştir.

Madde 1- Ölüm cezasının kaldırılması

Ölüm cezası kaldırılmıştır. Hiç kimse bu cezaya çarptırılamaz ve idam edilemez.

Madde 2- Tadil yasağı

Sözleşmenin 15. maddesine dayanılarak bu Protokol'ün hükümleri hiçbir surette tadil edilemez.

Madde 3- Çekince koyma yasağı

Sözleşme'nin 57. maddesine dayanılarak bu Protokol'ün hükümleriyle ilgili hiçbir çekince konulamaz.

Madde 4- Yer bakımından uygulama

1. Her bir Devlet, imza anında veya onayladığına, benimsemediğine ya da kabul ettiğine

ilişkin belgesini verirken, bu Protokol'ün uygulanacağı ülkeyi veya ülkeleri belirleyebilir.

2. Her bir devlet, daha sonra herhangi bir zamanda, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne yapacağı bir bildirimle belirteceği başka herhangi bir ülkenin bu Protokol'ün uygulanma kapsamına alınmış olduğunu beyan edebilir. Bu ülke bakımından Protokol, bildirimin Genel Sekreter tarafından alınmasından itibaren geçecek üç ay aylık dönemi izleyen ayın ilk günü yürürlüğe girer.3. Bu bildirimde belirtilen ülkeyle ilgili olarak, yukarıdaki iki fıkra uyarınca yapılan her bildirim, Genel Sekreter'e gönderilecek bir ihbarla geri alınabilir ya da yeniden düzenlenebilir. Geri alma ya da yeniden düzenleme, Genel Sekreter'in ihbarı almasından itibaren geçecek üç ay aylık dönemi izleyen ayın ilk günü yürürlüğe girer.

Madde 5

Taraf Devletler arasında olduğu gibi, bu Protokol'ün l'den 4'e kadar olan maddelerinin hükümleri, Sözleşme'ye ek maddeler olarak kabul edilir ve Sözleşme'nin bütün hükümleri buna göre uygulanır.

Madde 6- imza ve onay

Bu Protokol, Sözleşme'yi imzalamış olan Avrupa Konseyi üyesi devletlerin imzalarına açıktır. Protokol'e katılım, onaylama, benimseme ya da kabullenme şartına tâbidir. Avrupa Konseyi üyesi bir Devlet, aynı anda veya daha önceden Sözleşme'yi onaylamadıkça, bu Protokol'ü onaylayamaz, benimseyemez ya da kabul edemez. Onaylama, benimseme veya kabullenme belgeleri Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne verilir.

Madde 7- Yürürlüğe Giriş

1. Bu Protokol, Avrupa Konseyi üyesi on devletin 6. madde hükümlerine uygun bir şekilde bu Protokol'e bağlı kalacaklarını beyan ettikleri tarihten sonra geçecek üç aylık dönemi izleyen ayın birinci günü yürürlüğe girer.

2. Bu Protokol'e bağlı kalacağını sonradan beyan eden herhangi bir üye Devlet açısından bu Protokol, onaylama, benimseme ya da kabullenme belgesinin verilmesinden sonra geçecek üç aylık dönemi izleyen ayın birinci günü yürürlüğe girer.

1.10 Uluslararası Hukuk ile Ulusal Egemenlik Arasındaki ilişki

Devletlerin egemenliği, uluslararası hukuk sisteminin temel unsurlarından biridir. Bununla birlikte egemenlik, devletlerin uluslararası hukuktan tamamen bağımsız ve sınırsız hareket edebileceği anlamına gelmez. Devletler, taraf oldukları uluslararası antlaşmalar ve uluslararası hukuktan doğan yükümlülükleri çerçevesinde hareket etmek durumundadır. Bu nedenle ulusal egemenlik ile uluslararası hukuk arasındaki ilişki, devletlerin kendi iç meselelerinde sahip oldukları yetki ile uluslararası toplum karşısındaki yükümlülükleri arasındaki sınır üzerinden değerlendirilir.

Bu ilişkinin önemli kavramlarından biri Milli Yetki veya Münhasır Yetki kavramıdır. Kavram, devletlerin içişlerine uluslararası örgütlerin müdahalesini sınırlandırma amacıyla uluslararası örgütlerin kurucu belgelerinde yer almaya başlamıştır. Bu anlayış, devletlerin kendi iç hukuk düzenlerine ilişkin konularda belirli bir yetki alanına sahip olmaları ve uluslararası örgütlerin bu alana belirli sınırlar dışında müdahale edememeleri esasına dayanmaktadır.

Milli Yetki kavramı, Milletler Cemiyeti Misakı'nın 15/8. maddesinde "Münhasır Salahiyet" şeklinde yer almıştır. Bir uyuşmazlığın devletler hukukunun yalnızca ilgili devletin yetkisine bıraktığı bir meseleye ilişkin olduğu kabul edilirse, Milletler Cemiyeti Meclisi bu durumu tespit etmekle yetinmekte ve uyuşmazlığın çözümü konusunda tavsiyede bulunamamaktaydı.

Birleşmiş Milletler Şartı'nın 2/7. maddesinde ise Milli Yetki ilkesi daha geniş bir biçimde düzenlenmiştir. Buna göre Birleşmiş Milletler, özü itibarıyla bir devletin milli yetkisi içinde bulunan konulara müdahale edemez. Ancak aynı hüküm, Birleşmiş Milletler Şartı'nın VII. Bölümünde öngörülen zorlama tedbirlerini bu ilkenin dışında bırakmaktadır. Böylece Milli Yetki ilkesi mutlak bir egemenlik alanı olarak değil, Birleşmiş Milletler Şartı'nın diğer hükümleriyle birlikte değerlendirilmesi gereken bir ilke olarak düzenlenmiştir.

Milli Yetki alanının sınırları sabit ve değişmez değildir. Bir konunun yalnızca devletin iç hukukuna ilişkin olup olmadığı, uluslararası hukukun gelişimi ve devletlerin üstlendiği uluslararası yükümlülükler dikkate alınarak değerlendirilir. Nitekim Uluslararası Daimi Adalet Divanı, bir konunun devletin münhasır yetki alanına girip girmediğinin uluslararası ilişkilerin gelişimine bağlı ve göreceli olduğunu belirtmiştir. Bu yaklaşım, geçmişte yalnızca iç mesele olarak görülen bazı konuların zaman içerisinde uluslararası hukukun düzenleme alanına girebileceğini göstermektedir.

Bu noktada bir devletin bir konuyu "iç mesele" olarak nitelendirmesi tek başına yeterli değildir. Bir konu uluslararası bir antlaşmayla düzenlenmişse veya devlet bu konuda uluslararası bir yükümlülük üstlenmişse, söz konusu alan artık yalnızca devletin iç hukukuna bırakılmış bir mesele olarak değerlendirilemez. Devletin ulusal egemenliği devam etmekle

birlikte, bu egemenliğin kullanımı uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerle birlikte değerlendirilir.

Milli Yetki ilkesi aynı zamanda içişlerine karışmama ilkesi ile yakından ilişkilidir. Ancak uluslararası hukuk bakımından her türlü uluslararası inceleme, görüşme veya tavsiye doğrudan "müdahale" olarak kabul edilmemektedir. Müdahalenin niteliği ve kapsamı, ilgili uluslararası örgütün kurucu antlaşması, sahip olduğu yetkiler ve somut olayın özellikleri dikkate alınarak belirlenmektedir.

Bu nedenle ulusal egemenlik ile uluslararası hukuk arasında mutlak bir üstünlük ilişkisi kurmak yerine, devletin sahip olduğu yetkilerin uluslararası hukuk tarafından belirlenen sınırlar içerisinde kullanılması söz konusudur. Özellikle devletlerin taraf oldukları insan hakları sözleşmeleri bakımından, bir konunun iç hukuk alanında bulunması, devletin uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmemesine gerekçe oluşturmaz.

Ölüm cezası bakımından da bu ilişki önem taşımaktadır. Bir devletin ceza politikasını belirleme yetkisi egemenlik alanının bir parçası olmakla birlikte, devletin taraf olduğu uluslararası insan hakları sözleşmeleri ve bunlardan doğan yükümlülükler bu yetkinin sınırlarını etkileyebilir. Bu nedenle ölüm cezasının yeniden düzenlenmesi gibi bir konu değerlendirilirken yalnızca ulusal hukuk kuralları değil, devletin uluslararası hukuk bakımından üstlendiği yükümlülükler de birlikte ele alınmalıdır.

1.11 İdam Cezasının Yeniden Getirilmesinin Hukuki sonuçları

1.11.1 Ölüm Cezasının Yeniden Getirilmesi

Türkiye'de ölüm cezasının yeniden mevzuata dahil edilmesi; hukuki, siyasi, toplumsal ve uluslararası açıdan önemli sonuçlar doğurabilecek çok boyutlu bir değişiklik olacaktır. Bu nedenle konu, hem ölüm cezasını savunanların gerekçeleri hem de karşı çıkanların ortaya koyduğu hukuki ve toplumsal riskler üzerinden değerlendirilmelidir.

1.11.2 Ölüm Cezası Lehine Görüşler

Ölüm cezasının yeniden getirilmesini savunanların temel gerekçelerinden biri adalet duygusunun ve kamu vicdanının tatmin edilmesidir. Özellikle kasten öldürme, terör eylemleri, çocuklara yönelik ağır suçlar ve devlete karşı işlenen ağır suçlarda mevcut cezaların yetersiz kaldığı düşüncesi, toplumda cezasızlık algısına yol açabilmektedir. Bu görüşe göre ölüm cezası, ağır suçlara karşı devletin verdiği en güçlü karşılık olarak adalet duygusunu güçlendirebilir.

Bir diğer temel gerekçe caydırıcılıktır. Ölüm cezasını savunanlara göre en ağır cezanın varlığı, özellikle ağır ve organize suçlarda kişilerin suç işlemekten vazgeçmesini sağlayabilir. Ayrıca bu yaklaşım, devletin kamu düzenini ve toplum güvenliğini koruma konusundaki kararlılığının bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

Bazı savunucular ise ağır suçlar bakımından müebbet hapis yerine ölüm cezasının uygulanmasının, uzun süreli ceza infazının devlete getirdiği ekonomik ve idari yükü azaltabileceğini ileri sürmektedir.

1.11.3 Ölüm Cezası Aleyhine Görüşler

Ölüm cezasına karşı en güçlü hukuki gerekçelerden biri telafisi mümkün olmayan adli hata riskidir. Yargılama sırasında ortaya çıkabilecek bir hata sonucunda masum bir kişinin ölüm cezasına mahkûm edilmesi hâlinde, daha sonra hata ortaya çıksa dahi verilen zarar geri döndürülemez.

Bunun yanında modern ceza hukukunda cezanın yalnızca cezalandırma amacı taşımadığı; suçlunun ıslah edilmesi, yeniden topluma kazandırılması ve toplumun korunması gibi amaçların da bulunduğu kabul edilmektedir. Ölüm cezası ise kişinin yeniden topluma kazandırılması ihtimalini tamamen ortadan kaldırmaktadır.

Toplumsal açıdan ise ölüm cezasının siyasi bir baskı aracına dönüşme ihtimali eleştirilmektedir. Özellikle siyasi açıdan hassas dönemlerde ağır cezaların muhalifler veya siyasi rakipler üzerinde kullanılabileceği endişesi, hukuk devletine ve yargıya duyulan güven açısından önemli bir risk oluşturmaktadır.

Suça sürüklenen çocuklar (SSÇ) bakımından da ayrıca değerlendirme yapılması gerekir. Çocukların ceza sorumluluğu ve uygulanabilecek yaptırımlar yetişkinlerden farklı esaslara tabidir. Bu nedenle ölüm cezasının yeniden düzenlenmesi hâlinde çocukların bu cezanın kapsamına alınıp alınamayacağı, çocuk adalet sisteminin özel koruma ilkeleri ve Türkiye'nin çocuk haklarına ilişkin uluslararası yükümlülükleriyle birlikte değerlendirilmelidir.

1.11.4 Uluslararası Hukuk ve Türkiye Açısından sonuçları

Türkiye bakımından ölüm cezasının yeniden getirilmesi, yalnızca iç hukukta yapılacak bir değişiklik olarak değerlendirilemez. Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne (AİHS) Ek 6 ve 13 No.lu Protokollere taraf olarak ölüm cezasının kaldırılması konusunda uluslararası yükümlülük üstlenmiştir. Özellikle 13 No.lu Protokol, ölüm cezasının her koşulda kaldırılmasını öngörmektedir.

Bu nedenle ölüm cezasının yeniden uygulanmaya başlanması, Türkiye'nin mevcut uluslararası yükümlülükleriyle ciddi bir hukuki uyuşmazlık doğuracaktır. Böyle bir durumda AİHS sistemi içerisinde Türkiye'nin yükümlülükleri, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yetkisi ve Sözleşme sisteminin uygulanması bakımından önemli sorunlar ortaya çıkabilecektir. Konu yalnızca Türkiye'nin iç hukukunda yapılacak bir kanun değişikliğiyle sınırlı kalmayacak, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası hukuk düzeniyle ilişkisini de doğrudan etkileyecektir.

Ayrıca ölüm cezasının yeniden kabul edilmesi, Avrupa Konseyi ile ilişkiler, insan hakları alanındaki uluslararası konum ve devletler arasındaki adli iş birliği bakımından da sonuçlar

doğurabilir. Özellikle suçluların iadesi bakımından, ölüm cezasının uygulanabileceği ülkelere iade yapılmasına yönelik uluslararası hukukta ve devlet uygulamalarında ciddi sınırlamalar bulunmaktadır. Bu durum, Türkiye'nin başka ülkelerden şüpheli veya hükümlü kişilerin iadesini talep etmesi bakımından da sorun oluşturabilir.

ölüm cezasının yeniden getirilmesi bir taraftan kamu vicdanını tatmin etme, adalet duygusunu güçlendirme ve caydırıcılık sağlama amacıyla savunulabilirken; diğer taraftan telafisi imkânsız adli hatalar, siyasi amaçlarla kötüye kullanılma ihtimali, insan hakları bakımından ortaya çıkabilecek sorunlar ve Türkiye'nin uluslararası yükümlülükleriyle çatışma gibi ciddi sonuçlar doğurabilecek bir düzenlemedir.

1.12 Anayasa Değişikliği ve Anayasanın değiştirilemez hükümleri

Anayasalar, devletin temel yapısını, devlet organlarının işleyişini ve temel hak ve özgürlükleri düzenleyen en üst hukuk normlarıdır. Toplumların ve devlet yapılarının zaman içerisinde değişebilmesi nedeniyle anayasanın da belirli usuller çerçevesinde değiştirilebilmesi mümkündür. Bununla birlikte bazı anayasalarda, devletin temel yapısını ve anayasal düzenin çekirdek ilkelerini korumak amacıyla belirli hükümlerin değiştirilmesi tamamen yasaklanabilmektedir.

Bu durum maddi anayasa katılığı olarak ifade edilen anlayışın en ileri biçimlerinden biridir. Anayasa değişikliğinin zorlaştırılması; daha yüksek teklif ve kabul çoğunlukları, belirli sürelerin öngörülmesi veya referandum gibi usullerle gerçekleştirilebilir. Ancak değiştirilemez hükümler söz konusu olduğunda, belirli anayasal hükümlerin değiştirilmesi yalnızca zorlaştırılmamakta, doğrudan yasaklanmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 4. maddesi, değiştirilemez hükümleri açıkça belirlemektedir. Buna göre Anayasa'nın 1. maddesindeki devlet şeklinin Cumhuriyet olduğu hükmü ile 2. maddesindeki Cumhuriyetin nitelikleri ve 3. maddesindeki hükümler değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez. Böylece Anayasa, belirli temel hükümlere diğer anayasal hükümlerden farklı ve daha güçlü bir koruma sağlamaktadır.

Değiştirilemez hükümlerin hukuki niteliği anayasa hukukunda tartışmalıdır. Bir görüşe göre, bir anayasa koyucu iktidarın gelecek kuşakların anayasal tercihlerini mutlak biçimde sınırlandırması mümkün olmamalıdır. Bu yaklaşıma göre toplumun siyasal iradesi zaman içerisinde değişebileceğinden, geçmişte konulmuş değişiklik yasaklarının gelecekteki kurucu iradeyi tamamen bağlaması demokratik meşruiyet açısından tartışma yaratmaktadır.

Diğer görüş ise değiştirilemez hükümlerin anayasal düzenin temelini koruyan hukuki güvenceler olduğunu kabul etmektedir. Bu anlayışa göre anayasa, yalnızca mevcut çoğunluğun iradesini değil, devletin temel niteliklerini ve temel anayasal değerleri de korumalıdır. Değiştirilemez hükümler, anayasal düzenin temel yapısının sıradan bir anayasa değişikliğiyle ortadan kaldırılmasını engelleyen bir güvence olarak görülmektedir.

Bu noktada asli kurucu iktidar ile tali kurucu iktidar ayrımı önem taşımaktadır. Asli kurucu iktidar yeni bir anayasa meydana getiren iktidarı ifade ederken, tali kurucu iktidar mevcut anayasanın öngördüğü usuller içerisinde anayasa değişikliği yapan iktidardır. Değiştirilemez hükümlerin hukuki sınırlarının tartışılması, esas olarak tali kurucu iktidarın hangi ölçüde anayasa değişikliği yapabileceği sorusuyla bağlantılıdır.

Türkiye bakımından bu tartışma, Anayasa'nın 4. maddesinin varlığı nedeniyle özel bir önem taşımaktadır. Çünkü Anayasa, yalnızca belirli hükümlerin değiştirilmesini değil, değiştirilmesinin teklif edilmesini dahi yasaklamaktadır. Bu nedenle anayasa değişikliği gündeme geldiğinde yalnızca değişiklik teklifinin gerekli usullere uygun hazırlanıp hazırlanmadığı değil, teklifin Anayasa'nın değiştirilmesi yasaklanan hükümlerine ilişkin olup olmadığı da hukuki açıdan önem taşır.

Anayasa değişikliklerinin denetimi bakımından ise Anayasa Mahkemesinin yetkisi ayrıca değerlendirilmelidir. Anayasa'nın 148. maddesi uyarınca anayasa değişikliklerinin denetimi, esas bakımından değil şekil bakımından yapılır. Şekil denetimi, teklif ve oylama çoğunluğuna ve ivedilikle görüşülemeyeceği şartına uygunlukla sınırlıdır. Bu nedenle değiştirilemez hükümlerin hukuki niteliği ile Anayasa Mahkemesinin anayasa değişikliklerini hangi kapsamda denetleyebileceği birbirinden ayrı değerlendirilmelidir.

Değiştirilemez hükümlerin varlığı, anayasanın tamamen değişmez bir metin olduğu anlamına gelmez. Anayasanın diğer hükümleri, Anayasa'da öngörülen değişiklik usullerine uyularak değiştirilebilir. Buradaki temel mesele, anayasa değişikliği yoluyla yapılabilecek değişikliklerin anayasal düzenin temelini oluşturan ve Anayasa tarafından özel koruma altına alınan hükümlere ne ölçüde yaklaşabileceğidir. Bu nedenle anayasa değişikliği ile anayasanın temel kimliğinin korunması arasındaki denge, anayasa hukukunun önemli tartışma alanlarından biridir.

Aşağıda Anayasanın ilk 4 maddesi verilmiştir.

MADDE 1- Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir.

II. Cumhuriyetin nitelikleri

MADDE 2- Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devletidir.

III. Devletin bütünlüğü, resmî dili, bayrağı, millî marşı ve başkenti

MADDE 3- Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir. Bayrağı, şekli kanununda belirtilen, beyaz ay yıldızlı al bayraktır. Millî marşı "İstiklal Marşı"dır. Başkenti Ankara'dır.

IV. Değiştirilemeyecek hükümler

MADDE 4-

Anayasanın 1 inci maddesindeki Devletin şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki hüküm ile, 2 nci maddesindeki Cumhuriyetin nitelikleri ve 3 üncü maddesi hükümleri değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez.

1.13 Anayasa Mahkemesinin Denetim Yetkisi

Anayasa Mahkemesi, kanunların, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğünün Anayasa'ya uygunluğunu denetleyen yüksek mahkemedir. Anayasa değişikliklerini ise yalnızca şekil bakımından inceler ve denetler. Bu yönüyle Anayasa Mahkemesi, anayasal düzenin korunmasında ve yasama işlemlerinin Anayasa'ya uygunluğunun sağlanmasında önemli bir role sahiptir.

Anayasa Mahkemesinin norm denetimi temel olarak iki yolla gerçekleşir: iptal davası ve itiraz yolu. İptal davası, öğretide soyut norm denetimi olarak adlandırılır. İtiraz yolu ise somut norm denetimi olarak ifade edilir. İtiraz yolunda bir kanun veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin Anayasa'ya uygunluğu, görülmekte olan bir dava kapsamında incelenir.

İptal davası yoluyla kanunların, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin ve TBMM İçtüzüğünün Anayasa'ya aykırılığı ileri sürülebilir. Bu davayı açma yetkisi Anayasa'da belirli kişi ve gruplarla sınırlandırılmıştır. Cumhurbaşkanı, TBMM'de en fazla üyeye sahip iki siyasi parti grubu ve TBMM üye tamsayısının en az beşte biri tutarındaki milletvekilleri iptal davası açabilir. Genel dava açma süresi, ilgili normun Resmî Gazete'de yayımlanmasından itibaren altmış gündür. Ancak kanunlara ve anayasa değişikliklerine karşı şekil bozukluğuna dayanan iptal davalarında bu süre on gündür.

İtiraz yolunda ise bir davaya bakmakta olan mahkeme, uygulanacak bir kanun veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesi hükmünü Anayasa'ya aykırı görürse veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasını ciddi bulursa Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Bu durumda Anayasa Mahkemesinin vereceği karara kadar dava geri bırakılır.

İtiraz yolunun kullanılabilmesi için bazı temel koşulların bulunması gerekir. Öncelikle görülmekte olan bir dava bulunmalı ve davaya bakan makam Anayasa anlamında mahkeme niteliğinde olmalıdır. Ayrıca davada uygulanacak bir kanun veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesi hükmü bulunmalı ve mahkeme bu hükmü Anayasa'ya aykırı görmeli veya ileri sürülen aykırılık iddiasını ciddi bulmalıdır.

Anayasa Mahkemesinin denetim yetkisi bakımından önemli bir diğer husus, olağanüstü hallerde ve savaş hallerinde çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnameleridir. Anayasa'nın 148. maddesi uyarınca bu kararnamelerin şekil ve esas bakımından Anayasa'ya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesinde dava açılamaz. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar da Anayasa Mahkemesinde norm denetimine tabi değildir.

Anayasa Mahkemesi yaptığı inceleme sonucunda başvurunun niteliğine göre ret veya iptal kararı verebilir. İptal kararı, Anayasa'ya aykırı olduğu tespit edilen normun hukuk

düzeninden çıkarılmasını sağlarken, ret kararı normun Anayasa'ya aykırı olmadığı sonucunu ifade eder.

Bu nedenle Anayasa Mahkemesinin norm denetimi, yasama ve yürütme işlemlerinin Anayasa ile belirlenen sınırlar içerisinde kalmasını sağlayan temel mekanizmalardan biridir. Özellikle Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin yaygınlaşmasıyla birlikte AYM'nin CBK'lar üzerindeki denetimi, kuvvetler ayrılığı ve yasama yetkisinin korunması bakımından ayrıca önem taşımaktadır.

1.14 İdam Cezasının Türkiyenin Uluslararası İlişkilerine etkileri

1.14.1 İdam Cezasının Türkiye'nin Uluslararası İlişkilerine Etkileri

İdam cezasının yeniden uygulanması, Türkiye'nin yalnızca ceza hukuku bakımından değil, uluslararası hukuk düzeni içerisindeki ilişkileri bakımından da önemli sonuçlar doğurabilecek bir değişikliktir. Bir devletin hangi cezaları uygulayacağı kural olarak kendi iç hukuk düzeninin bir konusu olmakla birlikte, devletlerin taraf oldukları uluslararası sözleşmeler ve uluslararası kuruluşlara karşı üstlendikleri yükümlülükler bu yetkinin sınırlarını belirleyebilmektedir. Bu nedenle idam cezasının yeniden uygulanması, Türkiye'nin diğer devletlerle ve uluslararası kuruluşlarla ilişkilerinde çeşitli hukuki sorunlar ortaya çıkarabilir.

1.14.2 Avrupa Konseyi ve Avrupa İnsan Hakları Sistemi

Türkiye'nin Avrupa Konseyi üyeliği, insan hakları alanındaki uluslararası yükümlülüklerin yalnızca ikili devlet ilişkileriyle sınırlı kalmamasına neden olmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi sistemi içerisinde devletlerin insan hakları bakımından üstlendikleri yükümlülükler, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından denetlenebilmektedir.

İdam cezasının uygulanması veya bu cezanın uygulanma ihtimali, AİHM önündeki başvurular bakımından da önem taşıyabilir. Özellikle bir kişinin Türkiye tarafından idam edilme riskiyle karşı karşıya olması veya başka bir devletten Türkiye'ye iade edilmesi hâlinde ölüm cezasıyla karşılaşma ihtimali, Sözleşme kapsamındaki haklar bakımından ayrıca değerlendirilebilir. Böylece konu, yalnızca Türkiye'de verilen bir cezanın hukuka uygunluğu değil, devletin kişiyi hangi koşullarda başka bir ülkeye teslim edebileceği veya başka bir ülkeden kabul edebileceği meselesine de dönüşebilir.

Bu durum, uluslararası insan hakları hukukunda devletlerin kendi ülkeleri dışındaki eylemleri bakımından ortaya çıkabilecek sorumluluk tartışmalarını da gündeme getirebilir. Özellikle bir devletin kişiyi başka bir devlete teslim etmesi sonucunda ciddi bir hak ihlaliyle karşılaşma riski bulunması hâlinde, iade işleminin kendisi insan hakları bakımından incelenebilmektedir.

1.14.3 Suçluların İadesi ve Adli İş Birliği

İdam cezasının yeniden uygulanmasının Türkiye açısından en somut uluslararası sonuçlarından biri, suçluların iadesi alanında ortaya çıkabilir. Devletler arasındaki iade ilişkilerinde, talep edilen kişinin gönderildiği ülkede karşılaşacağı yaptırım da dikkate alınabilmektedir.

Örneğin Türkiye'nin bir kişiyi başka bir devletten iadesini talep etmesi ve bu kişinin Türkiye'de ölüm cezasıyla karşılaşma ihtimalinin bulunması hâlinde, talep edilen devlet Türkiye'den ölüm cezasının uygulanmayacağına ilişkin güvence isteyebilir. Bazı hukuk sistemlerinde böyle bir güvence verilmemesi, iade talebinin reddedilmesine veya ek hukuki incelemeye tabi tutulmasına yol açabilir.

Bunun tersine, Türkiye'nin başka bir devletten ölüm cezası uygulanabilecek bir kişi hakkında iade talebinde bulunması veya başka bir devlete kişi teslim etmesi de benzer sorunlar doğurabilir. Bu nedenle idam cezasının varlığı, yalnızca Türkiye'nin kendi ceza infaz sistemini değil, devletler arasındaki karşılıklı adli yardımlaşma mekanizmalarını da etkileyebilir.

Aynı durum adli yardımlaşmanın diğer biçimleri bakımından da önem taşıyabilir. Ceza soruşturmalarında delil paylaşımı, şüpheli veya hükümlülerin transferi ve ceza infazına ilişkin iş birliği gibi alanlarda devletler, karşı tarafın insan hakları standartlarını ve uygulanabilecek yaptırımları dikkate alabilmektedir.

1.14.4 Devletler Arasındaki Karşılıklılık ve Güven Sorunu

Uluslararası ilişkilerde devletler arasında yürütülen adli iş birliği büyük ölçüde karşılıklı güvene dayanır. Bir devlet, diğer devletin kendi hukuk düzenine ve temel hak standartlarına uygun hareket edeceğine güvenerek belirli kişileri teslim edebilir veya adli bilgi paylaşabilir.

İdam cezasının yeniden uygulanması, bu karşılıklı güven bakımından yeni bir değerlendirme yapılmasına neden olabilir. Özellikle ölüm cezasını kendi hukuk sistemlerinde kaldırmış devletler açısından, Türkiye'nin ölüm cezasını uygulayan bir ülke hâline gelmesi, iade ve adli yardımlaşma taleplerinin daha sıkı koşullara bağlanmasına yol açabilecek bir unsur olabilir.

Bu durumun her devlet bakımından aynı şekilde gerçekleşeceği söylenemez. İade ve adli yardımlaşma kuralları devletlerin kendi hukuklarına, taraf oldukları sözleşmelere ve somut olayın özelliklerine göre değişmektedir. Bu nedenle ortaya çıkabilecek sonuçların kapsamı, Türkiye'nin ilişki içerisinde olduğu devletin hukuk düzenine göre ayrıca değerlendirilmelidir.

1.14.5 Diplomatik İlişkiler ve Uluslararası Tepkiler

İdam cezası, devletlerin egemenlik alanında bulunan bir ceza politikası meselesi olmakla birlikte, günümüzde insan hakları politikalarının da önemli bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle böyle bir değişiklik, Türkiye'nin insan hakları politikası hakkında diğer devletlerin ve uluslararası kuruluşların değerlendirmelerine konu olabilir.

Özellikle ölüm cezasını kaldırmış devletlerle ilişkilerde, konu diplomatik görüşmelerin ve insan hakları diyaloğunun gündemine gelebilir. Ancak bunun doğrudan diplomatik ilişkilerin kesilmesi gibi tek ve otomatik bir sonucu olduğu söylenemez. Devletlerin vereceği tepkiler kendi dış politika tercihleri, uluslararası yükümlülükleri ve Türkiye ile ilişkilerinin niteliğine göre değişebilir.

Bunun yanında uluslararası kuruluşların raporları, kararları ve değerlendirmeleri de Türkiye'nin uluslararası alandaki insan hakları uygulamalarına ilişkin tartışmaları etkileyebilir. Bu tür değerlendirmeler her zaman doğrudan hukuki yaptırım anlamına gelmez; ancak devletlerin uluslararası itibarına ve diplomatik ilişkilerindeki gündemlere etkide bulunabilir.

1.14.6 Avrupa Birliği ile İlişkiler

İdam cezası konusu, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkileri bakımından da ayrıca önem taşımaktadır. Avrupa Birliği hukukunda ölüm cezasına karşı güçlü bir hukuki yaklaşım bulunmaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin ölüm cezasını yeniden uygulamaya başlaması, Türkiye-AB ilişkilerinde insan hakları ve temel özgürlükler başlığı altında ayrıca ele alınabilecek bir konu hâline gelebilir.

Buradaki mesele yalnızca üyelik süreciyle sınırlı değildir. Türkiye ile Avrupa ülkeleri arasında adli iş birliği, suçluların iadesi ve ceza adaleti alanlarında çok sayıda hukuki ilişki bulunmaktadır. Dolayısıyla ölüm cezasına ilişkin farklı hukuk sistemlerinin varlığı, bu alanlarda somut uyuşmazlıkların ortaya çıkmasına neden olabilir.

1.14.7 Birleşmiş Milletler ve Evrensel İnsan Hakları Sistemi

İdam cezası meselesi Birleşmiş Milletler sistemi bakımından da uluslararası insan hakları gündeminin bir parçasıdır. Birleşmiş Milletler bünyesinde ölüm cezasının sınırlandırılması ve kaldırılmasına yönelik çeşitli uluslararası belgeler ve çalışmalar bulunmaktadır.

Türkiye bakımından burada önemli olan nokta, her uluslararası belgenin aynı hukuki bağlayıcılığa sahip olmamasıdır. Bir devletin taraf olduğu ve usulüne uygun biçimde yürürlüğe koyduğu uluslararası sözleşmeler hukuki yükümlülük doğururken, bazı BM kararları, tavsiye niteliğindeki belgeler veya siyasi açıklamalar aynı şekilde bağlayıcı değildir. Bu nedenle Türkiye'nin hangi belgeye taraf olduğu ile söz konusu belgenin hukuki niteliğinin ayrı ayrı incelenmesi gerekir.

Bu ayrım, uluslararası ilişkiler bakımından önemlidir. Çünkü bir devletin belirli bir uluslararası kuruluşun kararına veya çağrısına uymaması ile hukuken bağlayıcı bir uluslararası sözleşmeden doğan yükümlülüğünü ihlal etmesi aynı hukuki sonuçları doğurmaz.

1.14.8 Uluslararası İmaj ve Devletlerarası İş Birliği

İdam cezasının yeniden uygulanması, Türkiye'nin insan hakları alanındaki uluslararası konumuna ilişkin değerlendirmeleri de etkileyebilir. Ancak bu etkinin doğrudan ve aynı

ölçüde bütün devletlerle ilişkilerde ortaya çıkacağını söylemek mümkün değildir. Devletlerin dış politika tercihleri ve insan hakları konusundaki yaklaşımları birbirinden farklıdır.

Bununla birlikte insan hakları standartlarının, devletler arasındaki iş birliğinde giderek daha fazla dikkate alınması nedeniyle idam cezası; diplomatik temaslar, uluslararası kuruluşlarla ilişkiler, adli iş birliği ve bazı uluslararası müzakerelerde Türkiye açısından ayrıca ele alınabilecek bir konu hâline gelebilir.

Bu nedenle idam cezasının yeniden yürürlüğe konulmasının uluslararası boyutu yalnızca AİHM veya Avrupa Konseyi ile sınırlı değildir. İade hukuku, adli yardımlaşma, devletler arası karşılıklılık, diplomatik ilişkiler, Avrupa Birliği ile ilişkiler ve Birleşmiş Milletler insan hakları mekanizmaları birlikte değerlendirilmelidir.

Gündem Maddesine Dair Cevaplanması Gereken Sorular

1. Anayasa'nın ilk dört maddesi değiştirilebilir mi?
   Değiştirilemez hükümlerin gelecekteki anayasa koyucu ve yasama organının yetkisini ne ölçüde sınırlandırdığı tartışılmalıdır.
2. Türkiye, taraf olduğu uluslararası sözleşmelerle bağlı olduğu hâlde kendi iç hukukunda ölüm cezasını yeniden düzenleyebilir mi?
   Milli egemenlik ile uluslararası hukuk yükümlülükleri çatıştığında hangi hukukî sınırlar ortaya çıkar?
3. İdam cezasının yeniden getirilmesi Türkiye'nin Avrupa Konseyi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve diğer uluslararası kuruluşlarla ilişkilerini nasıl etkiler?
   Böyle bir düzenlemenin Türkiye'nin uluslararası konumuna ve devletler arası ilişkilerine ne tür hukukî ve diplomatik sonuçları olabilir?
4. Anayasa Mahkemesi, anayasa değişikliğiyle yeniden getirilen bir ölüm cezasını denetleyebilir mi?
   Anayasa'nın 148. maddesindeki şekil denetimi ile anayasanın değiştirilemez hükümleri arasındaki ilişki nasıl kurulmalıdır?
5. Devletin egemenliği, kendi ceza politikasını belirleme yetkisini ne ölçüde kapsar?
   Bir devletin kendi ülkesinde hangi cezaların uygulanacağı konusunda karar verme yetkisi, uluslararası hukuk tarafından hangi noktalarda sınırlandırılabilir?
6. İdam cezasının geri döndürülemez olması, devletin cezalandırma yetkisinin sınırlandırılması için yeterli bir gerekçe midir?
   Adli hata ihtimali, caydırıcılık, kamu güvenliği ve ceza adaleti bakımından nasıl bir denge kurulmalıdır?
7. Ölüm cezası yeniden düzenlenecekse bunun kapsamı nasıl belirlenmelidir?
   Hangi suçların bu cezayı gerektirecek ağırlıkta olduğu, kimlerin kapsam dışında tutulacağı ve hangi yargısal güvencelerin uygulanacağı nasıl belirlenmelidir?

KAYNAKÇA

https://www.google.com/goto?url=CAEShAEB6zswFbKDntK7mZO8npru4WJN9vGfzqus7od325tCvgmYsTwnGqQj4YGVUOFGXLWJ5bu3aLdCqLb__hQdG-oVDxsyuUxuYfOmgXqDs9WslSp0VP-MMKaMtQpGe8WCy4OL3xdTOHt2IKS38Wmoa89FzmZ2WJwmHDeAIKhiRvEKonKsQ5s

https://www.google.com/goto?url=CAESbgHrOzAV8JQUT0Lhdwm7xl_q9J1eqfo0ICusBk5sSjA1hr-Y99_kY85Nctulyd96A0Q_-8xxiiOgN4wgsgZMrvbv8qEvCujLgp-GZDUVIQVfn5GTwEd36EKlEQMFkcsG_3avWPgdWEpDok-P-eR6

https://www.google.com/goto?url=CAESWwHrOzAV1UsbW1XJv1FnmKagCV-lCZe-v6_fnmEy8YlehYZv9_KiBOnDlX5y8HXZ8CKsIC49N2KH0VjaqR9h_6VnfYVHWkXrPeqSDKWCS6lErfUgdFyhkNifgC0

https://www.google.com/goto?url=CAESYwHrOzAV9857jjUcm8yXWFp4fxlOJlx_hR6u05RvURxVE1aAOaL0SqgE_uv-ReeLM7MGaa7OPfv44qn1d6_NAUDOoWxtwbcQUaREefBZiv9zVerVb1A8GbHKe0wo_aQ7HDF2TA

https://www.google.com/goto?url=CAESbgHrOzAVL0mRPxPvihyCY2JAM2B3O7x9ZJOD7vdFkXqA9pwIppkg8WG4Yl_sQ51Ff_iCuITvSz7fSnWU8bhCcMeGp-H1548laOCLy7NwN4fo-e4_H9hWhdHn1AB0-yy5LGe_6cx_lKEE8sZQaQ8M

https://www.google.com/goto?url=CAESjAEB6zswFalZz9nWw3iJJEcje255c8NpFx3ZuAEl0LN89vGMRdESwW8AAplrJU9JeUjm7Ow_3oivzUPIG7INjGH8I6Fi8Ju0T7qi7pq6wRgOMbF9Of7cSgXTNQHvZTrNq64yt7FYfnsylQks3NVcK1EA3vIfTZCwfRqfivxhU4cwIsbWk1PCtKj6WNp0mg

https://www.google.com/goto?url=CAEShgEB6zswFTI078mLGZ4YubX0wTPhqDlEuSPYr6OURls7FFpaoU1iBkiOG-S81wJ7qs_eK1ThrNHFuJeeIiVr-gvn5g7DSxJ00qJUIgeA1qAzXCF0pAum5tEe0_raTOtFgk6d2-8BwVSLqGmlCZs7oGe1zVpzb3NugYEL1DKuYCR7cy71pK3Z2A

https://www.google.com/goto?url=CAESxAEB6zswFR0xUftHUAiUfyAaS3K6HJJ0lPkUh17c3KbFcirC-nwDRM10N5NO-y_wOZ8RWp6h1qKj71ptTLLyIsIaPtbcdbDPKrMxuFoWFLE2A7_O9bSm-OrJbqIiSMdYRURpa69clrbDLGYEi3aTM2kN23Nt6VmorgRFbgq93zr-AGQ3OkslKG5OXg3CMjSMpQk3pGLtNo1-pvBIidmkNCKweQOKbNrJCQt-7mgc0hbjypvU_b1hnFCjupO2Fgva-fqEiQP_

https://www.google.com/goto?url=CAESZgHrOzAVAJhkuwRi1igjQG2G-XcWxWWC2y9ZpD1AfdSPjySeSlXJSxZHYU69hKcyiSgZoN7V4NLSaTwqjx9BVJH1oezfH_kPkYgCsZlqE36zzUa6xEGDF2yJthGHLGbNojalrVQzhw

https://www.google.com/goto?url=CAEScgHrOzAVxPZelUNPXNoMIrb1IpjeEErRkA_7ZjtcDtXfcvfE_vgSHnzT5gRuQ_aW_QWMO1DFNPBTOBYuyMlVlYqEjm6PyuRcRVgAuk2akqyqW9tlFcbgJtOv6jM-C0n9N0-TRqUGn69W0d4r-CWUKrc9Jw

https://www.google.com/goto?url=CAESxQEB6zswFa5pGJssxZw14FdkAekr6SPWtIOrs4ZTn4iBs4YE9RE9fyQhupL0uKQ9ZA1v7fC2vZWPJ_g-p01IRgKynY-W7e_r-yryWximH199HaliCgX_trI5sSSoe8o0vXkGl10Vi6m2BtbQIsHsZe9QuiQqUriIXqLQhA5jaxw8hKnp0pN6PDyoTSPDpAtwFbxbbSbV20CLUQBlvyO2Ja4WXCmQVz76dY9Hg-q3V6PXnY5ZMD76xXAaXLRSUQh51CdCEo5dNQ

https://www.google.com/goto?url=CAESggEB6zswFYvbcTEVfMSmu4ynVwkoyNZ8oVlKihlRrY0CYNyAYJ1X4SuyfVuEl7IWKns2mdKAGJbBkpmdSjtEiV2ktj9W8fu6nLfMAh_ROxSIyaZlTPgPvKDSlmaL_DSAmmbDOOOXk-LgXKp1LU3x3Mc9MALnPNPfNc-ypJcr5bySVQju

https://www.google.com/goto?url=CAEScAHrOzAVNIhcw2noiaxzDyY-WMrdCH1a2e4oSkAD8pnKm-f42NqjHyR5i_t-1ZvOvd-NVn5d1BTanoLuVjebc4WwWSBgqmcaGpss7gkfhPBQMP7Y-_QAURgmljyZwCDVm_Y4wgBuvll41_0fC8EUY18

https://www.google.com/goto?url=CAESigEB6zswFdPcFIoXngT_Kwp2IXv1zHEk4LJp5OdARU3lsutcvPV47FMk755qhRZjk0CA9_AHB-Iw52h6IPH4V4kRc6gfRD1_zE9uegqncnyfNbRHrJ3i_jupYZIks696X5flQ6ZvgRiUAE1HmiO0rSB9pB946eM818he-hDx7KB-OrwRicm7NwUbsEE

https://www.google.com/goto?url=CAESfAHrOzAV1a17Haio6tSZf1kWV2cs8DBOWSRX0yVFlh9nLSX0Su928yTsQeqX8hBc1z6jhLSXb0y6qQ4ASUimFmLoT12apKPFBC91vRFmx-Kc_kud6EzylwlqVYyuIByf5P4kWovr-u13iobQa5HY_goQdSK5GRd9CZxmsXs

https://www.google.com/goto?url=CAESgwEB6zswFXj3kJKJo8Bk_pST995W-riziVI7EyWqJSIv_ZdKbBwOu5dp6GX2JHVjzyrezwdGn6lohZ0B2qSnToEAA-0X8pU3gVVYdFWyituufQPvx-5yFPbEKXjWx1iHI1scs8B6f0V80wSpyznp2GyAYhD_aaoy6ZcxmpVrUOp_Z_Prhw

https://www.google.com/goto?url=CAESbAHrOzAVDiwUn31Ai9aHK7XCTOBy5sgjylZLac3ztCAjqx4fOx9BM-vnODXh9HwbMkUZmAIK2wfMIDiilBwJ1O09_M9scNNwFYQ61IMRJ-IyJWKuvLRnNdwbmZ4PpRalmf3b2qht_CFf1BYtOg

https://www.google.com/goto?url=CAESdgHrOzAVp_geU55jZBmocXpKrIZoDpzhsKok0RqQkITM4pDurxrkIF4HhxjpUwcpEZ1XTDOe628Hu8eYp7Hdg4_YcFVFiysL_JQbxzf8qly9xlJ2qD8wK_cB8B7ejf1w6fxwWsaHkaCVm0l1jPkL_865ijICIzE

https://www.google.com/goto?url=CAEScAHrOzAV-YgjjWmMqX57VO2b2TM4IrolMkw7OprGkYBYLMtZmJ853K-Hjy0K8at8w9wzWOx8eWZcVHNj9f1lkLoH4n60E-88puV5K60e-3EEbSNgmvBSBgsS7mAURlQ0cz981CbQR0svotDiXr2mo-M

https://www.google.com/goto?url=CAESZgHrOzAVLfNACwq0qhNnYHydcy1bpVbnuKO_JtKsFXLvpbVZo7HDG2xa4V0OaqAYK8JKLwHnI9f429S52cCidyVcQgv51AH1gT42BMwswrLtsuiuATLPsFSLOU4UFKewRdLkTWPKuA

https://www.google.com/goto?url=CAESpQEB6zswFf8gNeSg1GsAK4qVX9qSIAEY-OHz9r7RKmNDkvBXVGrUcv-8XykzwYRwv7F_kpoTT5C_trkmb2bBtheNO5SpqSMeJcn3ouZ6ChJm3ege1oQwm5PmXLEd-SRB9gwDMOBUtDy5VJqZB3tB7OEwMmzPIwQ1MxXew8WQwg6Vc6Zjm4BPXvt-HXjSqp1scKiLFiBsUDewfEPJyhRb66HmWHlC9os

https://www.google.com/goto?url=CAESpQEB6zswFZwxPjD4sawkiDlNRHhidX1y6ssF_Hzg_kjfAqM-YwaOy-7szwk6HiL40mtN_0zUaeEHOhI0Gek5sKL0FOHTYwMcgrWH6H5N0518SWwZnc-w7pQY0rofNttvi2-Lm3se10CRnwcSLtmGXxHyUE05KjOx5PI4HlVolR27QLhgnALG7x8RaJBzvo6o9WBre-6-gpeQ6K9g8wWKBAwCUxJ7QuA

https://www.google.com/goto?url=CAESpAEB6zswFQhvBytaK1ldd4zWHvBhN5CJR09G-AVg263yzgb8IdS_vXizMdCL4nwc9nX7ZH-qgE-fHk4p_cZpve2fholkXjh2V2Zhh8Z64R8lD2NWapmidt9He9OIcMA0nXsmD4Zu4oso_SwFlLKg3ORAyHIOuJa9ui2BWstzDPTxpD2h2j-e0UKS1z-a9EgtsHgVvgC94HPSUa3I9UV2DlOu4h6vsg

https://www.google.com/goto?url=CAESbwHrOzAVe2orH3hlCQzug5C4rZjyC1rQfN55SC1PD7KhNFjW7q5zqMz8FgKrBtQWM5dTtw9Mb-LqnUif4VyW5FJ7Cs34bhnhU4N0s6K8-w3hv6vRUHfoGmlazelkWWHN-hUCUmVdIFGz9QnIFJSG9g

https://www.google.com/goto?url=CAESxwEB6zswFQn5HiNHQzBNQRsWmD6u2AmuenF4gzoQO2ZmnPRDbSxxH7EkXqJ7t2YhWVaWrggHNGmDIZUYzVVgnTBUi9D_OE-ECn93NiA81v0FlHLuKpfPFEX0h1msrbukekLRq02pEhyEjtWRGXeBLvEetYAWZ7HNDrtLpVGgW2R_EDy2kSMgre5ehcaNd-9laoIMJOFKAMKWaEPQsNQtJXsimjKc1vzCjynoGedZNhalJYhaO0SoyPD8ckyjwr3CUok5KbRsKZwp

https://www.google.com/goto?url=CAES_wEB6zswFdOei_1u4VzwsO8U2Q9BMGhzNp4njg448oJ1AIgebVpLCObBopvYXYw7F6sDHA3D4V5uuFkb06HO7Jq7GLx3hXnbYSrDGsom-NaI_nEn_WU_ApWyGE-Uk46S0D1mu2F-t5nfSQthzKztPHgrIjDpdkhH8uSjLcbrJzZ1dtIh7_aPqhMyCWgH_IWDItk0OcXKjoBNPqQcCGlIwCrjszMp5cqmf45KrfvFaLnfHRED-XwBTCbgXvBwBYCQNCuC9_jxi00wo9AEEhnzVBrwJiJ0T79nAwodmFevxFdL8ILf-S4pPxZcZoaoQF-YBFlUkzVDJoWnaMBOAqPxp4M

https://www.google.com/goto?url=CAESdwHrOzAVjFsPOFp61Eemn0gB3hae26Yh980aQsf3AqeExXhRwnsq2cM35EI9ra31vP83yTxpe7YxgwGqydT3k_Mzz_EnyUdYzc-qz5Pm8eXd_ySm69bj_lAgW0kO7Tg9xzeupk4WnP7EsjaoPrDOyzp0HY5P49gf

https://www.google.com/goto?url=CAESlAEB6zswFftEt5G4SQ53jrA9TDCA4U90Mc16zcng0j-YxnHYVuy5-ps-2fH_kPggyHs6ADQ5BAwJ2h7-CvKl4RaVkC3ipXGelp80dtuJTGIM2hRo2TSoKBlP033jITOLfYv_g_EvmYr-YWC6fPkejPO0TipZEEO1rG0BIIa2fZSZpx_4QbEVZ7yMLS7DQnI167o_n6d3

https://www.google.com/goto?url=CAESYwHrOzAVqRGd3OkhJVprKW0RQ1I_GOkWlZczQlR7qOx_LuWTZrnA73xFK8zqL9nZS7hxXV1DF1GZmkAFw4GI7A3ePQQ6I_3mXZDuoMX4Nr1fy_EwMPeDXz1-DG8Aj_Y1m0iQvw

https://www.google.com/goto?url=CAESdgHrOzAVH7fczdZbohsRjWCtbM37QHE541ni8x9v3HoQ3vogE6oP_CLjlnzkm1c7RTUXIbnnjGlB8ywhVBgZdEqlTt3apvO90GzjwYZIsbSRFxXtVr0bhA-B28chLvM5ThHgszJn533Td5M_CJu1vKO3Dol-d6Y

https://www.google.com/goto?url=CAESZgHrOzAVWY3rBFY6GMSOEjmgTWBllKnsFkdSo6FSOuFA7FT8_6pwQo-dI-Hz5O71d2YwZxAu80D-WEh9dZdgrbKdjKFA74hCPS7ndqMwB037SiwOJuYSgID6iUvKXL7-Ml9HBXCxxA

https://www.google.com/goto?url=CAESeAHrOzAVEgkY4HYnKBG_eKbD-DlpeYEMou5xiPo9lEUxHkYZWu4h0VhWE1L9hj1IEFaq3zryXh9VLLjV-FInOiEc4SCkex2OTDv7KocmlKYyoh5132o9A6DIqXk0euLepiu4FaaZVmKBs7Uyw9cIfmDJMoEFzDDEyw

https://www.google.com/goto?url=CAESXgHrOzAVvOGVkti-TyXnNzKH-Hj19QpIzCHXVyHH64fY1FV262t5AIpuY1y77G4aG05iqTPsH5aPDs3hmuDELw8v8BVqwfKGtBYbuWBLzI7kqhIqPOzmeXZnI9fc7X8

https://www.google.com/goto?url=CAEStAEB6zswFU5icmsXmPte8-MAxAK66ndMl6ouwKvu_4QKALbOXi_EL6sfP3-g6UwKZB_38JNz_yiyZBSgFSkwAdoc3eiUI1ySpLSu21gmBrTDaHv4j96kVrVoFwhnzWNCBnyjrm-dqJdQOWEfUZaZ5wjeW3cMOA0hC3R9SC_pLavTSH0fVO3z-ecEEDchjMtzNu6w1mktxngg0Ha1Nn41sUVQjjZ5fvtUnmfU08hc-JJwGYQbcWc

https://www.google.com/goto?url=CAESfgHrOzAVdubs6DxhJGnR9yDQWVsEf_USVY6gPMCpt4TaS4w1GlLFIkwwxvc4hR8d-N7iOYut-WegvT9iV-A8E1YwX31dI__ZZ02-DGxKGg1Lyq2My8ds9M_6QhjUB5ZtZOdg5kLqRdzTn4wpMDaMjxaYNbMj-GnZRfYiCfuNJA

https://www.google.com/goto?url=CAESegHrOzAVhvtBI-pCkL-Md2Mc5g26wFetD0ICJvyy8hrJEjt2ortiEU_SGaPxmv9sRyMmM2hepFlhj9bS7yjmusDpc6DJ7DSj4LTnnDj_x_WJjC9F3akEz3FeyHMSkp72VC00BoJ1yJCLx0tpY-vNChGlpdsaPuFjz7Rp